

I N F O R M A C I J A

o

Konkurentnosti ekonomije u Bosni i Hercegovini

Sadržaj:

Uvod.....	3
1. Konkurentnost industrije i izvoza Bosne i Hercegovine.....	4
<i>Konkurentnost industrije</i>	6
<i>Izvozna konkurentnost</i>	9
2. Životni standard u Bosni i Hercegovini i održivost deficita tekućeg računa.....	11
<i>Životni standard</i>	11
<i>Održivost deficita tekućeg računa</i>	13
3. Konkurentnost finansijskog sektora.....	15
4. Konkurentnost privlačenja stranih direktnih ulaganja.....	17
5. Konkurentnost tržišta rada, obrazovanje i kvalitet radne snage.....	22
<i>Obrazovanje - kvalitet radne snage</i>	22
<i>Produktivnost rada</i>	26
6. Fiskalno opterećenje privatnog sektora.....	29
Dodatak.....	35

Uvod

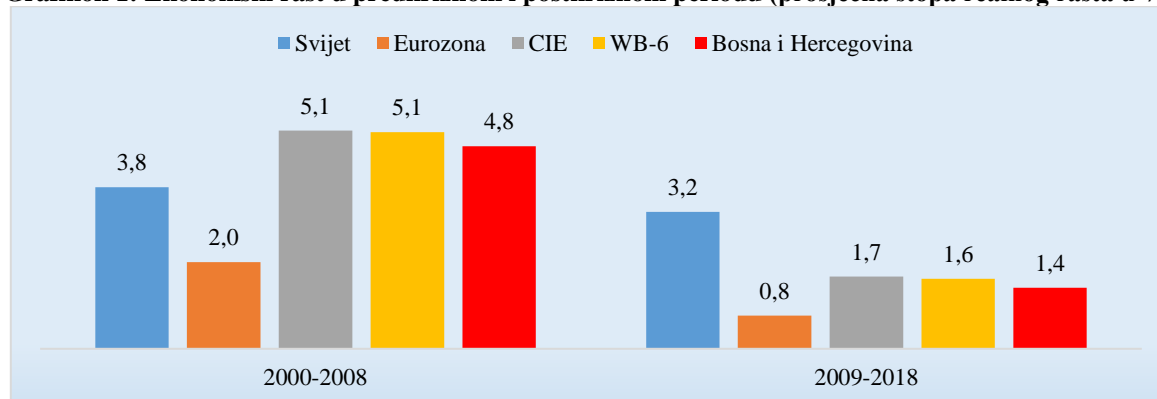
Informacija o konkurentnosti ekonomije u Bosni i Hercegovini izrađuje se jednom godišnje, te se prvenstveno fokusira na analizu nivoa konkurentnosti u Bosni i Hercegovini po pitanjima industrije, vanjske trgovine i investicija kao ključnih elemenata za jačanje životnog standarda i vanjske održivosti zemlje.

Cilj informacije je identifikovati značaj konkurentnosti u Bosni i Hercegovini kroz identifikaciju nekoliko ključnih aspekata, te praćenje progressa ostvarenog u proteklom periodu. Detaljna analiza potreba za pojedinačnim reformama bi trebala biti dio znatno obimnijeg strateškog dokumenta i prevazilazi dimenzije ovog informacije. U svakom slučaju, glavni cilj analize je da utvrdi hitnost potrebe za reformama i djelomično ukaže na glavne probleme vezane za konkurentnost u Bosni i Hercegovini.

1. Konkurentnost industrije i izvoza Bosne i Hercegovine

Pojam međunarodne konkurentnosti prema definiciji OECD-a predstavlja sposobnost zemlje da u slobodnim i ravnopravnim tržišnim uslovima proizvodi robe i usluge koje prolaze test međunarodnog tržišta, uz istovremeno povećanje realnog dohotka odnosno životnog standarda njenih građana. Kao što se vidi iz definicije, povećanje životnog standarda građana se nameće kao glavni cilj unaprijeđenja konkurentnosti. U makroekonomskom smislu ključne pretpostavke za razvoj konkurentnosti su održiv i dugoročan ekonomski rast, te izbalansiran trgovinski i tekući račun kako bi se manje osjetile fluktuacije na međunarodnom tržištu kapitala. Prilikom same analize konkurentnosti jedne zemlje potrebno je imati u vidu tri dimenzije međunarodne konkurentnosti koje određuju zašto su neke zemlje više a neke manje konkurentne. Cjenovna konkurentnost predstavlja fundamentalnu odrednicu međunarodne konkurentnosti jedne zemlje i prije svega se odnosi se na cijenu rada (*unit labor costs - jedinični troškovi rada*). Ako se produktivnost definiše kao nivo proizvodnje po zaposlenom jasno se može zaključiti da su ukupni troškovi rada predstavljaju jednu od ključnih determinanti međunarodne konkurentne pozicije zemlje.¹ Cjenovna konkurentnost također zavisi i od cijene proizvoda i usluga koje određena zemlja plasira na svjetska tržišta, a kao mjerilo se koristi kretanje (*terms of trade – izvozne cijene/uvozne cijene*). Drugu veoma bitnu dimenziju konkurentnosti predstavlja necjenovna ili strukturna konkurentnost koja se odnosi na komparativne prednosti koje pojedine zemlje imaju u proizvodnji pojedinih proizvoda u odnosu na ostale zemlje. Pored ove dvije dimenzije, treća dimenzija međunarodne konkurentnosti se odnosi na sposobnost jedne zemlje u privlačenju faktora proizvodnje kao što su visoko-kvalifikovana radna snaga, razvoj inovacija i možda najbitnija, sposobnost u privlačenju stranih direktnih investicija. Na bazi trenutno raspoloživih podataka može se zaključiti da su zemlje Zapadnog Balkana kroz proces ekonomskih reformi uspjele da se integriraju u globalne trgovinske tokove, povećaju udio privatnog sektora i u određenoj mjeri izgrade institucije tržišne ekonomije. Kao rezultat ovih reformi može se konstatovati da su zemlje Zapadnog Balkana pa i Bosna i Hercegovina u periodu do izbivanja svjetske ekonomske krize ostvarile relativno dobar nivo makroekonomske stabilnosti koji se manifestovao prilično solidnim stopama ekonomskog rasta. Komparativni prikaz kretanja ekonomskog rasta u predkriznom i postkriznom periodu prikazan je na grafikonu ispod.

Grafikon 1: Ekonomski rast u predkriznom i postkriznom periodu (prosječna stopa realnog rasta u %)

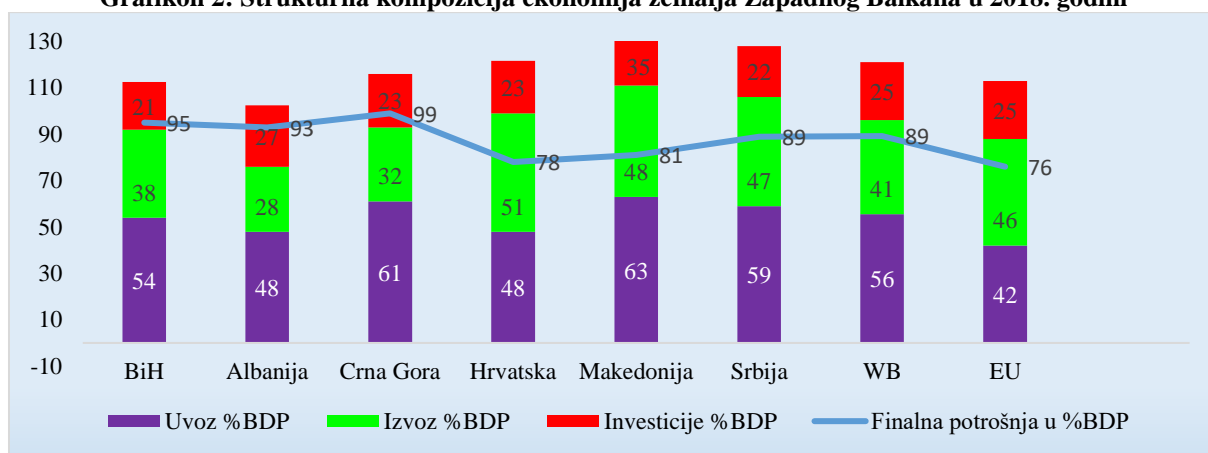

Izvor: Svjetska Banka

¹ Detaljnija analiza produktivnosti rada u Bosni i Hercegovini i poreskom opterećenju na rad u poređenju sa ostalim zemljama se nalazi u posebnom poglavlju ovog izvještaja.

Međutim, vrijedi također istaći da ovaj ekonomski rast sa prosječnim godišnjim stopama od oko 5% nije bio niti dugoročan i održiv, pošto se uglavnom zasnivao na povoljnom vanjskom finansiranju. Osim toga, ekonomski rast tokom ovog relativno uspješnog perioda uglavnom bio zasnovan na povećanju domaće tražnje kroz porast potrošnje i u manjoj mjeri investicija, dok je trgovinski bilans uglavnom imao negativan doprinos ekonomskom rastu. Međutim, izbijanje svjetske ekonomske krize u 2008. godini koje se manifestovalo slabljenjem izvozne tražnje i priliva kapitala izvana rezultirao je značajnim slabljenjem ekonomskog rasta pa su tako stope rasta BDP-a u postkriznom periodu iznosile oko 1,5% na godišnjem nivou. Svjetska kriza je ukazala na sve ranjivosti ekonomija zemalja Zapadnog Balkana i činjenicu da nije napravljen iskorak kada je u pitanju strukturalna kompozicija i međunarodna konkurentna pozicija ovih zemalja. Pregled strukture ekonomija po zemljama prikazan je na grafikonu ispod.

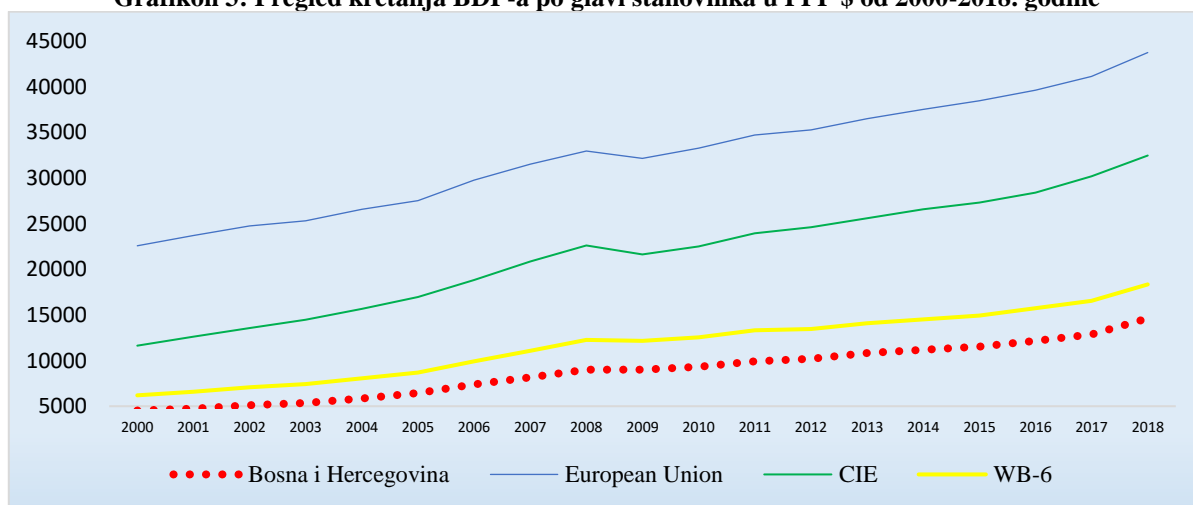
Grafikon 2: Strukturna kompozicija ekonomija zemalja Zapadnog Balkana u 2018. godini

Izvor: Svjetska Banka

Ključni pokazatelj niskog nivoa međunarodne konkurentnosti u svim zemljama Zapadnog Balkana pa i Bosni i Hercegovini predstavlja nizak životni standard građana. Grafikon ispod na kom se nalazi komparativni prikaz kretanja BDP-a po glavi stanovnika jasno ilustruje da zemlje zapadnog Balkana i Bosna i Hercegovina po pitanju životnog standarda građana u velikoj mjeri zaostaju ne samo za zemljama EU nego i za zemljama CIE.

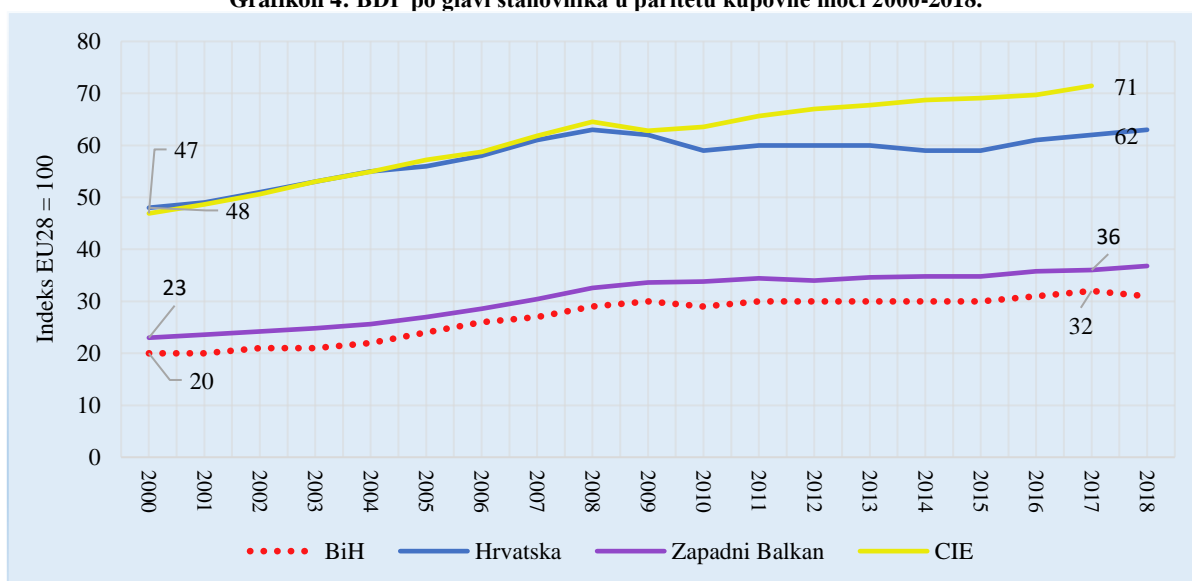
Grafikon 3: Pregled kretanja BDP-a po glavi stanovnika u PPP \$ od 2000-2018. godine

Izvor: Svjetska Banka

Na grafikonu se jasno vidi da su sve zemlje u regionu uključujući i Bosnu i Hercegovinu imale relativno uspješan period ekonomskog razvoja u periodu od 2000. do 2008. godine što je omogućilo povećanje dohotka po glavi stanovnika koji je ključni pokazatelj povećanja životnog standarda građana. Međutim, unatoč ovom povećanju životnog standarda ovo nije bilo dovoljno da bi se smanjio jaz sa razvijenim zemljama EU. S druge strane, zemlje Centralne i Istočne Evrope, zahvaljujući uspješno provedenim reformama i adekvatnoj implementaciji ekonomskih politika, uspješno su podigle svoj životni standard na dvotruko viši nivo u odnosu na balkanske zemlje. Možda još ilustrativnije djeluje komparativni prikaz poređenja životnog standarda građana regiona sa životnim standardom u zemljama EU koji je prikazan na grafikonu i jasno ukazuje da se zemlje Zapadnog Balkana nalaze na nivou 30-40% od prosjeka zemalja EU već skoro dvije decenije.

Grafikon 4: BDP po glavi stanovnika u paritetu kupovne moći 2000-2018.

Izvor: EUROSTAT

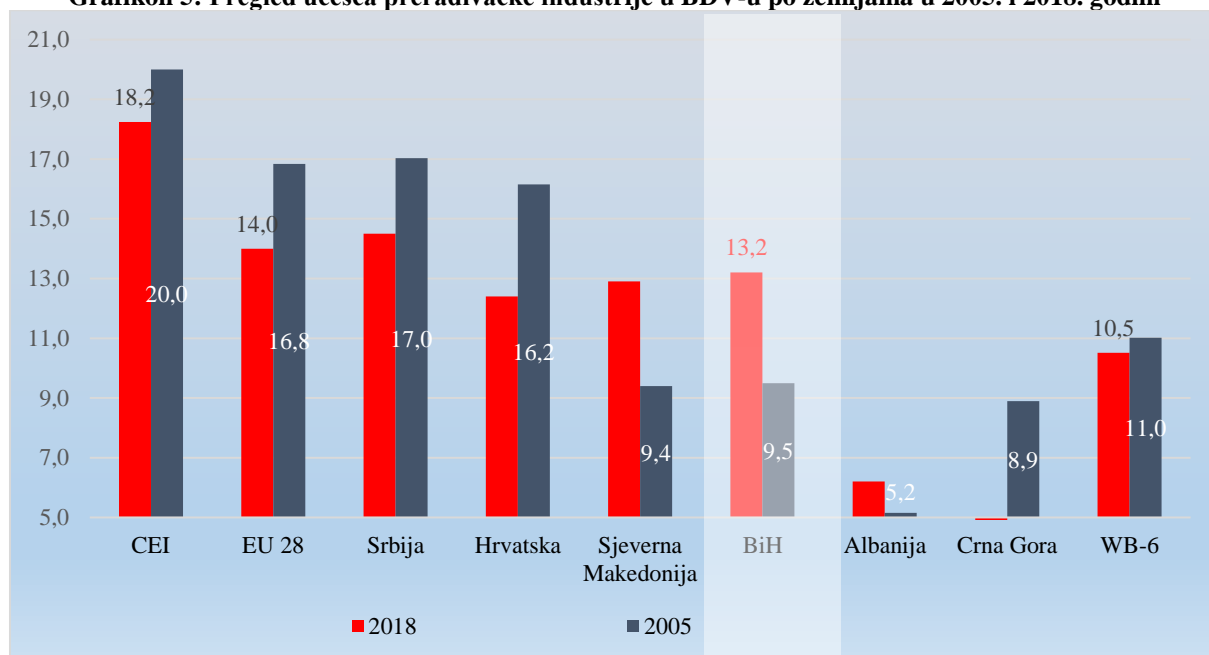
Konkurentnost industrije

Bosna i Hercegovina kao i većina zemalja regiona ostvarila je određene pomake po pitanju ukupne makroekonomske stabilnosti, monetarne stabilnosti i inflacije. Međutim, konkurentnost industrije i izvoza ostaju ključni izazovi kako bi ove zemlje podigle životni standard građana i uhvatile priključak sa zemljama Evropske unije (u daljem tekstu EU 28). Drugim riječima, potrebno je da ove zemlje ulože dodatne napore kako bi unaprijedile svoju agregatnu ponudu što bi omogućilo snažniji ekonomski rast baziran na neto izvozu koji bi u konačnici doveo do povećanja životnog standarda građana.

Ako se imaju u vidu ratna dešavanja i nastale štete koje se ogledaju kroz gubitak ljudskog kapitala, uništenja proizvodnih kapaciteta i infrastrukture, te gubitak izvoznih tržišta može se zaključiti da je Bosna i Hercegovina imala znatno nepovoljniju početnu poziciju u odnosu na konkurentne zemlje. Pored ovih faktora značajan hendikep za privredu Bosne i Hercegovine predstavljao je neučinkovit i još uvijek nezavršeni proces privatizacije u Bosni i Hercegovini, kako i sporost u provođenju ekonomskih reformi generalno. Posljedica svih ovih dešavanja je

vrlo skromna i nedovoljno diverzificirana industrijska baza u kojoj preovladavaju radno i resursno intenzivne industrijske grane sa niskom dodanom vrijednosti i samim tim veoma slabim doprinosom ekonomskom rastu. Iako je Bosna i Hercegovina u prethodnih nekoliko godina ostvarila zavidne stope rasta industrijske proizvodnje koje su u predkriznom periodu iznosile i do 10% na godišnjem nivou to nije bilo dovoljno da se značajnije unaprijedi ukupna industrijska baza, te da se iskorištenost kapacita podigne na viši nivo. Konkurentna pozicija industrije Bosne i Hercegovine posebno prerađivačke industrije koja se smatra nosiocem izvoza i generatorom zaposlenosti je dosta jasnija ako se izvrši međunarodno poređenje sa zemljama koje su prolazile kroz sličan proces ekonomske tranzicije. Pregled kretanja udjela prerađivačke industrije u BDV-u po zemljama prikazan je na grafikonu ispod:

Grafikon 5: Pregled učešća prerađivačke industrije u BDV-u po zemljama u 2005. i 2018. godini

Izvor: Svjetska Banka, World Development Indicators

Iako je Bosna i Hercegovina napravila određene pozitivne pomake kada je u pitanju jačanje prerađivačke industrije, to još uvijek nije dovoljno kako bi se unaprijedila njena konkurentna pozicija na svjetskim tržištima. Ako se ima u vidu značaj prerađivačke industrije za ukupna dešavanja u zemlji i njen udio u BDV-u od oko 15%, Bosna i Hercegovina možda i ne stoji loše jer je bolje rangirana i od pojedinih zemalja EU kao što su Belgija, Holandija i Francuska. Međutim, treba imati u vidu da se ove zemlje nalaze na znatno višem stadiju ekonomskog razvoja, odnosno da prerađivačka industrija u strukturi ekonomija ovih zemalja ima relativno manji značaj u odnosu na ostale segmente kao što je sektor usluga. Obzirom na relativno slično historijsko nasljeđe i tranzicijski period, Bosnu i Hercegovinu vrijedi uporediti sa zemljama CIE. Ako se uporedi udio prerađivačke industrije u BDV-u sa ovim zemljama vidljivo je da Bosna i Hercegovina još uvijek prilično zaostaje za ovim zemljama kada je u pitanju povećanje proizvodnih kapaciteta u okviru iste. Ova dešavanja u okviru prerađivačke industrije na indirektan način nude odgovor na pitanja niske zaposlenosti, niske konkurentnosti odnosno sporog procesa konvergencije Bosne i Hercegovine ka višem nivou životnog standarda.

Kvantitativno skromnu prerađivačku industriju Bosne i Hercegovine u kvalitativnom smislu karakteriše i uska proizvodna baza uglavnom resursno i radno intenzivnih industrijskih grana što za posljedicu ima proizvodnju proizvoda niskog tehnološkog intenziteta skromne dodane vrijednosti. Vjerovatno najbolji pokazatelj ukupne industrijske konkurentnosti u svijetu po zemljama predstavlja indeks industrijske konkurentnosti *CIP- Competitiveness Industrial Performance Index*² koji redovno objavljuje UNIDO (UN Industrial Development Organization). Prema posljednjim raspoloživim podacima za 2017. godinu, Bosna i Hercegovina na svjetskoj ljestvici industrijske konkurentnosti zauzima 80. poziciju po pitanju industrijske konkurentnosti što predstavlja napredak za 4 pozicije u odnosu na prethodni izvještaj. Ako se indeks industrijske konkurentnosti posmatra po zemljama vidljivo je da Njemačka već više od 10. godina zauzima prvu poziciju, kao i relativno dobra pozicioniranost zemalja CEI između 20-30. mjesta, dok su zemlje Zapadnog Balkana relativno lošije pozicionirane i nisu ostvarile značajniji napredak u posljednjih nekoliko godina. Najbolje rangirana zemlja u regionu je Hrvatska koja je unatoč slabljenju industrijske konkurentnosti u 2018. godini zauzela 54. poziciju. Srbija je u posljednjih godina napravila određene pomake i nalazi se na 62. poziciji. Bosna i Hercegovina i Sjeverna Makedonija se nalaze u podjednakom položaju kada je u pitanju industrijska konkurentnost oko 80. pozicije, dok su najlošije rangirane Albanija na 109. i Crna Gora na 120. poziciji. Ako se kompozitni indikator CIP posmatra detaljnije po komponentama vidljivo je da su ključni razlozi slabe rangiranosti Bosne i Hercegovine nerazvijenost industrijske baze odnosno nisko učešće prerađivačke industrije u BDP-u od oko 13%, te dodana vrijednost u prerađivačkoj industriji po glavi stanovnika od oko 671 \$. Pored ove oblasti, drugi indikator po kome Bosna i Hercegovina zaostaje za zemljama regiona je udio srednje i visokotehnoloških proizvoda u izvozu od oko 25%, dok regionalni prosjek iznosi 35%. Od zemalja u regionu jedino je Albanija lošije plasirana od Bosne i Hercegovine obzirom da ova kategorija u strukturi albanskog izvoza iznosi samo 10%. Detaljniji pregled industrijske konkurentnosti po zemljama i komponentama prikazan je u tabeli ispod.

**Tabela 1: Pregled industrijske konkurentnosti po zemljama
CIP Competitiveness Industrial Performance Index**

Pozicija u 2010. godini	Pozicija u 2017. godini	Zemlja	Vrijednost CIP-indexa	Mvapc* 1 u \$	MXpc* 2 u \$	MHVA sh*3	MVAsh *4	MHXsh *5	MXsh*6	ImWMV A*7	ImWMT*8
1	1	Njemačka	0,515	10064	15884	60	21	74,4	88,5	6,37	10,1
16	14	Austrija	0,239	8549	17129	51	18	62,8	88,8	0,6	1,3
8	9	Italija	0,273	5018	6944	41	14	55,6	92,1	2,4	3,5
19	17	Češka	0,215	5218	14439	69	24	69,1	94,2	0,45	1,3

² CIP indeks predstavlja geometrijski prosjek 8 indikatora prerađivačke industrije i izvoza: Indikator 1- *MVapc: Manufacturing Value Added per capita*- dodana vrijednost po glavi stanovnika u prerađivačkoj industriji, Indikator 2: *MXpc: Manufactured exports per capita*: izvoz po glavi stanovnika u prerađivačkoj industriji, Indikator 3: *MHVash: Medium and Hightech Manufacturing Value added share in total manufacturing value added*- Udio srednje i visoko tehnoloških proizvoda u prerađivačkoj industriji, Indikator 4: *MVAsh: Manufacturing Value Added share in total GDP*- udioprerađivačke industrije u BDP-u, Indikator 5: *MHXsh: Medium and High tech manufactured Exports share in total manufactured exports*- udio visoko i srednje tehnoloških proizvoda u izvozu, Indikator 7: *ImWMVA: Impact of a country on World Manufacturing Value Added*- utjecaj zemlje na svjetsku prerađivačku industriju i Indikator 8: *ImWMT: Impact of a country on Worlds Manufactures Trade*- utjecaj zemlje na vanjskotrgovinsku razmjenu u svijetu.

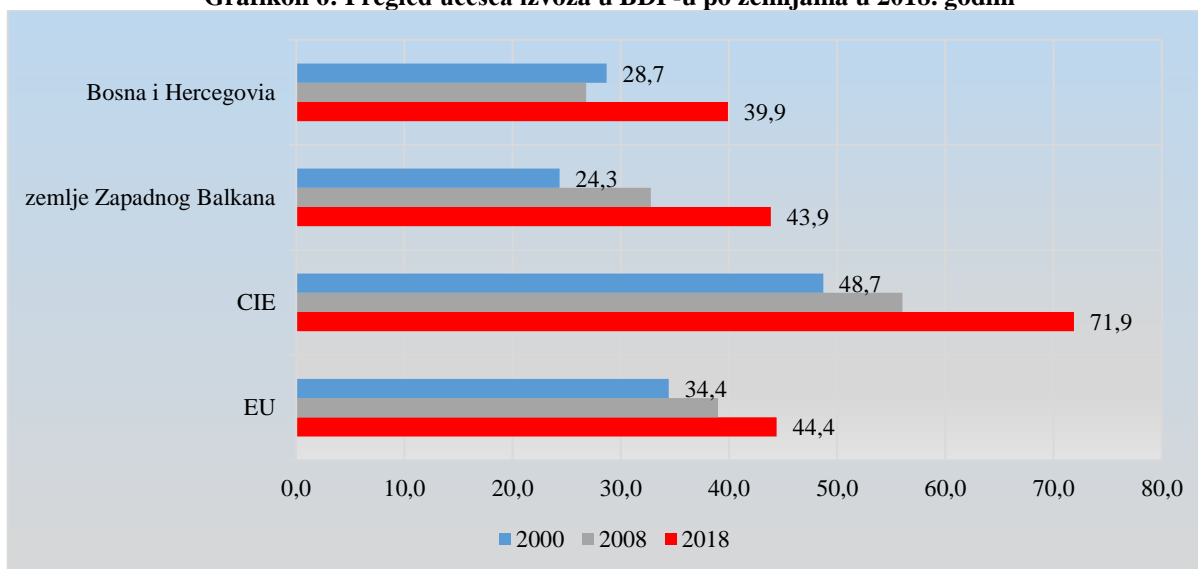
26	23	Poljska	0,165	2637	4586	50	18	55,8	89,2	0,81	1,50
29	24	Slovačka	0,160	4542	13500	68	24	71,6	94,7	0,2	0,6
27	26	Mađarska	0,149	2893	9580	55	19	76,9	90,6	0,23	0,8
34	31	Slovenija	0,111	4477	14275	53	18	63	90,2	0,07	0,30
43	40	Litvanija	0,082	2887	7429	53	18	41,4	86,3	0,07	0,2
36	37	Rumunija	0,101	1823	2800	52	18	60,7	87,1	0,290	0,5
51	48	Estonija	0,065	2718	8893	43	15	53,2	83,5	0,03	0,1
55	54	Hrvatska	0,055	1852	3258	35	12	46,7	86,4	0,06	0,1
62	59	Latvija	0,047	1648	4677	32	11	42,9	80,3	0,06	0,1
59	54	Bugarska	0,052	1002	2645	36	13	42,6	72,3	0,06	0,2
72	62	Srbija	0,042	727	1617	43	15	47	83,9	0,050	0,10
89	78	Sjeverna Makedonija	0,029	708	2128	37	12	59,5	92,5	0,01	0,03
84	80	Bosna i Hercegovina	0,026	671	1501	34	13	25,8	82,0	0,02	0,04
123	109	Albanija	0,012	329	353	12	4	24,7	62,6	0,001	0,01
107	120	Crna Gora	0,007	315	467	13	5	10,1	77	0,001	0,01

Izvor: UNIDO

Izvozna konkurentnost

Pokazatelji vanjskotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine sa svijetom su vrlo slični kretanjima u prerađivačkoj industriji jer oni ustvari predstavljaju eksternu dimenziju proizvodnog sektora. Kretanje i promjene u strukturi izvoza roba u principu pored eksternih ekonomskih prilika i vanjskotrgovinskog režima najviše zavisi od strukture i kretanja u proizvodnim procesima u domenu prerađivačke industrije u Bosni i Hercegovini. Raspoloživi podaci po vanjskotrgovinskoj razmjeni u Bosni i Hercegovini u biti samo potvrđuju ranije navedene slabosti prerađivačke industrije i oslikavaju nizak nivo konkurentnosti izvoza. Naime, prema podacima BHAS-a, Bosna i Hercegovina je u prethodnom priodu unatoč nepovoljnom međunarodnom ekonomskom okruženju ostvarivala solidan rast izvoza od preko 5% na godišnjem novu. Međutim, s druge strane primjetno je također da u periodu 2012-2018. godina nije došlo do značajnijeg povećanja udjela izvoza u BDP-u. Naime, iako je udio izvoza u BDP-u tokom ovog perioda djelimično povećan sa 32% u 2012. godini na oko 40% u 2018. godini, to je znatno niže od prosjeka zemalja Centralne i Istočne Evrope gdje udio izvoza u BDP-u iznosi preko 70%. Pregled udjela izvoza u BDP-u u 2018. godini po zemljama prikazan je na grafikonu ispod.

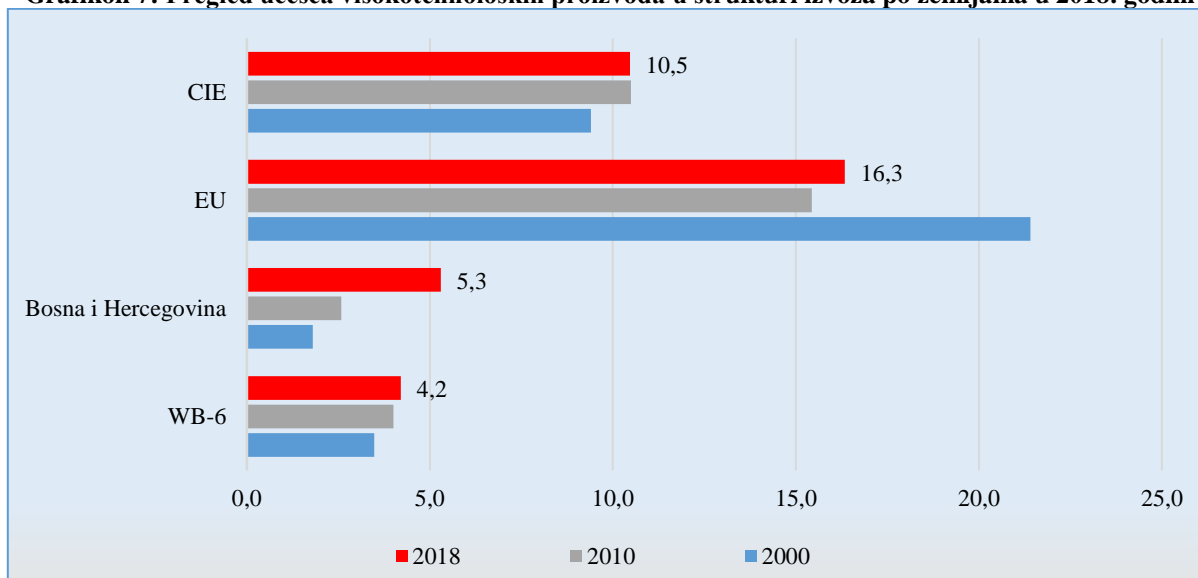
Grafikon 6: Pregled učešća izvoza u BDP-u po zemljama u 2018. godini

Izvor: Svjetska Banka, World Development Indicator

Pored ove kvantitativne analize izvoza i kvalitativna analiza izvozne strukture ukazuje da Bosna i Hercegovina nije dovoljno brzo napredovala kada je u pitanju konkurentna pozicija u ovom domenu. Naime, uvidom u strukturu izvoza po proizvodima može se primjetiti da najznačajniji udio imaju resursno intenzivni i nisko tehnološki proizvodi, dok su proizvodi srednjeg i visokotehnološkog inteziteta manje zastupljeni. Djelimično ohrabruje pokazatelj da je prema podacima Svjetske banke, Bosna i Hercegovina udvostručila udio visokotehnoloških proizvoda u okviru izvoza sa 2,6% u 2010. godini na 5,3% u 2018. godini i da je to nešto iznad prosjeka zemalja Zapadnog Balkana. Međutim, to je još uvijek dvostruko niži nivo od zemalja Centralne i Istočne Evrope gdje ovaj prosjek iznosi iznad 10%. Grafički prikaz udjela visokotehnoloških proizvoda u okviru ukupnog izvoza po zemljama u 2018. godini prikazan je na grafikonu ispod:

Grafikon 7: Pregled učešća visokotehnoloških proizvoda u strukturi izvoza po zemljama u 2018. godini

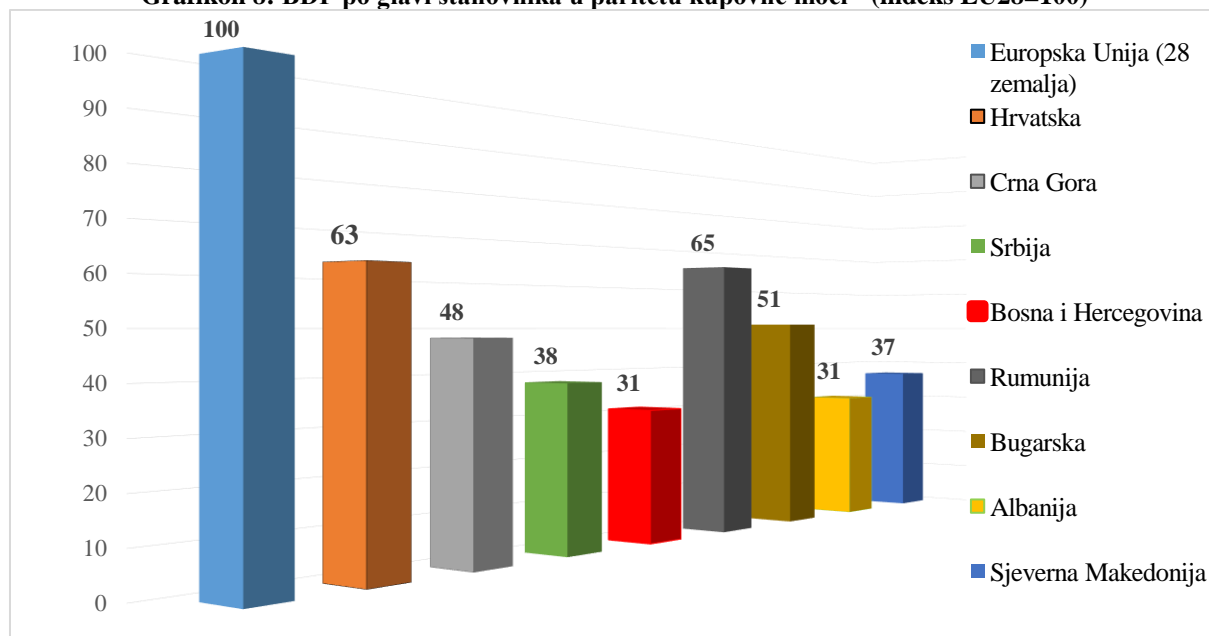
Izvor: Svjetska banka, WITS - baza podataka

2. Životni standard u Bosni i Hercegovini i održivost deficita tekućeg računa

Životni standard

Prema zvaničnim podacima za 2018. godinu životni standard u Bosni i Hercegovini, mjereno BDP-om po glavi stanovnika korigovan za paritet kupovne moći (u daljem tekstu PKM), je ostao na nivou prethodne dvije godine. Poređenja radi PKM u Bosni i Hercegovini je bio skoro na nivou trećine evropskog prosjeka EU 28 (31%)³. Bosna i Hercegovina kao i par zemlja regiona (Albanija, Srbija, Sjeverna Makedonija) se godinama nalaze pri dnu liste zemalja koju objavljuje EUROSTAT. Ekonomski pokazatelji za period 2014-2018. godina ukazuju na stabilan rast BDP-a Bosne i Hercegovine. BDP je u protekle 4 godine rastao po stopi koja se kretala oko 3,1%, što je još uvijek nedovoljna stopa rasta kako bi se u svakodnevnom životu osjetio ekonomski boljitak i veći standard građana. Ono što raduje u kontekstu rasta BDP-a u 2018. godini jeste rast izvoza roba i usluga gdje se Bosna i Hercegovina nalazi na drugom mjestu u regionu, izuzevši Hrvatsku kao članicu EU.

Grafikon 8: BDP po glavi stanovnika u paritetu kupovne moći⁴ (indeks EU28=100)

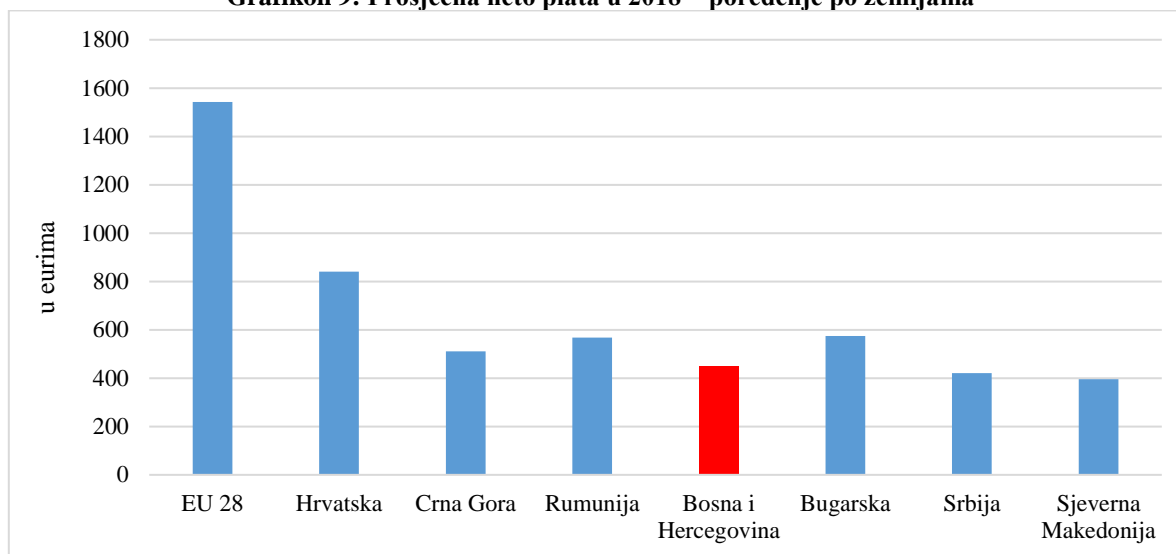
Izvor: EUROSTAT

Većina zaposlenih radnika u proizvodnji svoja primanja ostvaruje u primarnim (poljoprivreda, stočarstvo, ribarstvo) i sekundarnim djelatnostima (industrija, građevinarstvo, rudarstvo, energetika i proizvodno obrtništvo). Domaća izvozno orijentisana preduzeća često dobijaju poslove jeftine dorade/prerade te se kod ovih preduzeća zahtijeva angažman radne snage sa relativno niskim nivoom plata. Kao prilog ovoj činjenici govore i zvanični podaci o prosječnoj neto plati u Bosni i Hercegovini u poređenju sa zemljama iz regiona i prosjeka EU28 (na grafikonu ispod).

³ Izvor: EUROSTAT

⁴ Paritet kupovne moći pokazuje odnos između valuta izražen u količini roba i usluga koje se mogu kupiti za jedinicu različitih valuta; trebao bi pokazati postojanje jednake kupovne moći, izražene u različitim valutama po datom tečaju, koja nije ostvariiva zbog različitih ograničenja i posebnosti nacionalnih ekonomija.

Grafikon 9: Prosječna neto plata u 2018 – poređenje po zemljama

Izvor: Agencije za statistiku posmatranih zemalja i reinisfischer.com

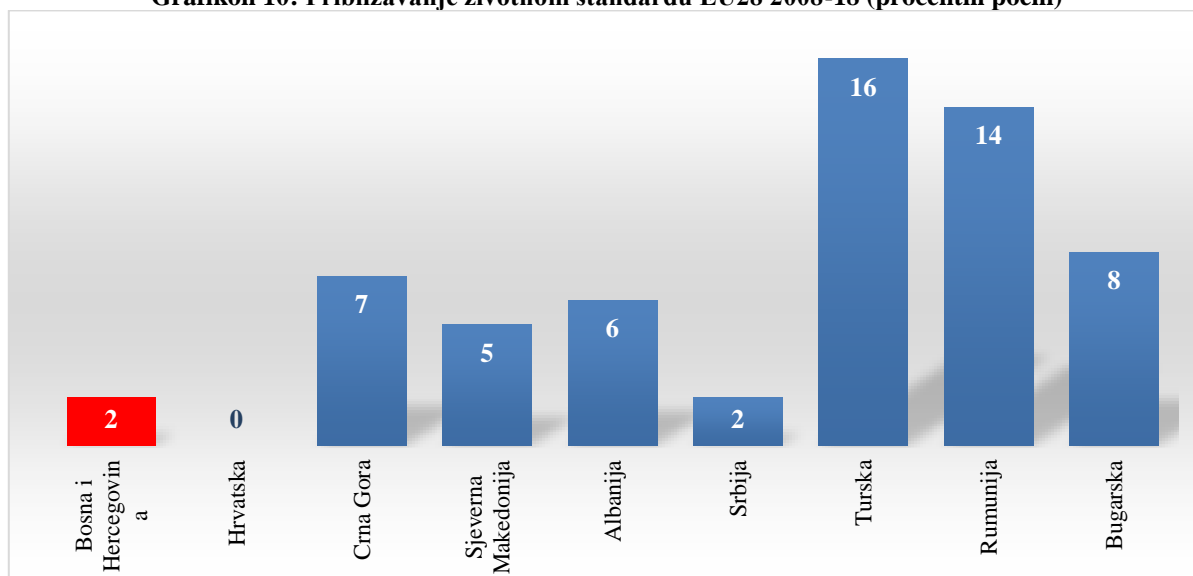
Pored spomenutog rasta BDP-a i rasta izvoza u 2018. godini došlo je i do smanjenja anketne stope nezaposlenosti koja je iznosila 18,4% (najniža u posljednjih pet godina). Pored toga, stopa registrovane nezaposlenosti nastavila se smanjivati tokom 2018. godine i u decembru je iznosila 34,7%. U EU 28 kao i zemljama u regionu registrovano je smanjenje stope nezaposlenosti. Bosna i Hercegovina pored Sjeverne Makedonije i dalje ima najveću stopu nezaposlenosti u poređenju sa zemljama regije.

Pored toga, dužina čekanja na zapošljavanje predstavlja jedan od pokazatelja konkurentnosti radne snage. Iako se čine određeni napori kroz programe obuke i prekvalifikacija u Bosni i Hercegovini najveći broj lica (82,3%)⁵ i dalje čeka na zapošljavanje duže od 12 mjeseci, što je daleko lošije od prosjeka EU 28.

Da se stvari jako sporo odvijaju svjedoči i činjenica da se Bosna i Hercegovina u periodu od 2008-2018. godina približila EU28 prosjeku za svega 2 procentna poena. Po ovim podacima se Bosna i Hercegovina uz neke od zemalja iz regije, našla u grupi sa najsporijim napretkom ukoliko se uporede podaci iz ostalih tranzicijskih zemalja Evrope koje se približavaju znatno brže životnom standardu EU28. Kako bi Bosna i Hercegovina uhvatila korak i dostigla trenutni EU prosjek (mjereno BDP-om po glavi stanovnika korigovan za paritet kupovne moći) bilo bi potrebno da narednih 30 godina ostvaruje godišnji rast BDP-a od 5,8% (uz pretpostavku nemijenjanja broja stanovnika i prosječnog godišnjeg rasta EU od 1,5%).

⁵ Podaci su bazirani na Anketi o radnoj snazi 2018. godine

Grafikon 10: Približavanje životnom standardu EU28 2008-18 (procentni poeni)

Izvor: EUROSTAT

Ono što je potrebno za poboljšanje životnog standarda građana Bosne i Hercegovine u približavanju EU je privlačenje stranih investicija kroz stvaranje boljeg poslovnog okruženja (stvaranje bolje putne i poslovne infrastrukture, kroz smanjenje administrativnih barijera, dodjelu stimulacija za nove strane investicije). Pored toga u cilju boljeg životnog standarda bilo bi potrebno otvoriti više novih radnih mjesta (posebno u tercijarnim djelatnostima - na ovim poslovima u EU radi više od polovice stanovništva)⁶. Pored novih radnih mjesta, u cilju poboljšanja životnog standarda, potrebno je raditi na reformama sistema obrazovanja (kroz razne programe dokvalifikacije i prekvalifikacije kao i profesionalnog usavršavanja). Ovi i drugi programi reformi trebaju biti praćeni usklađivanjem obrazovnog sistema sa potrebama tržišta te adekvatnim promjenama na tržištu rada.

Održivost deficita tekućeg računa

Platni bilans Bosne i Hercegovine predstavlja pregled svih transakcija koje Bosna i Hercegovina obavi, sa drugim zemljama, u toku jedne godine. U njemu su sadržani tokovi svih razmijenjenih dobara, usluga i kapitala koje Bosna i Hercegovina razmijeni sa inostranstvom te tako ovi podaci ukazuju na efekte kako međunarodna razmjena sa inostranstvom utiče na domaću ekonomiju.

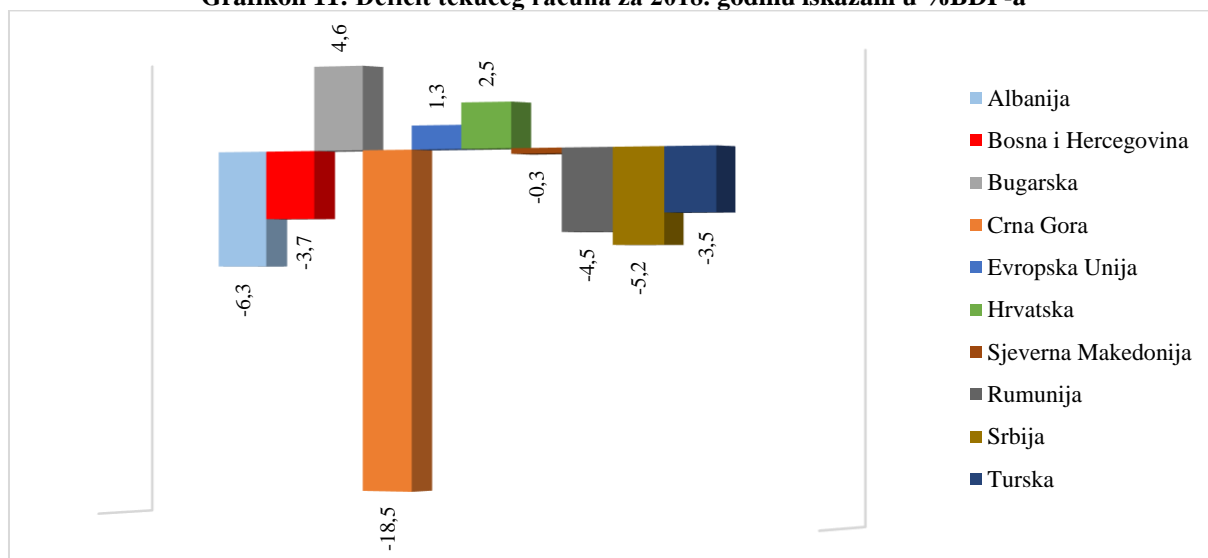
Nasuprot bilansa tekućeg računa Eurozone koji je bio pozitivan u 2018. godini (iznosio je 2,9% BDP-a.)⁷ većina zemalja regije je ostvarila deficit tekućeg računa. Pa je tako Crna Gora ostvarila deficit od -18,5%, Albanija -6,3%, Srbija -5,2% i Makedonija -0,3%.

Prema podacima Centralne banke Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu CBBiH) deficit tekućeg računa (u daljem tekstu TR) Bosne i Hercegovine za 2018. godinu iznosio je -3,7% BDP-a, odnosno taj iznos je niži za 0,6 p.p. u odnosu na prethodnu godinu (deficit tekućeg računa 2017. godine iznosio je -4,3% BDP-a).

⁶ tercijarne djelatnosti: trgovina, promet, ugostiteljstvo, bankarstvo i turizam

⁷ <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/stats/bop/.../ecb.bq190404~973136ef48.en.html>

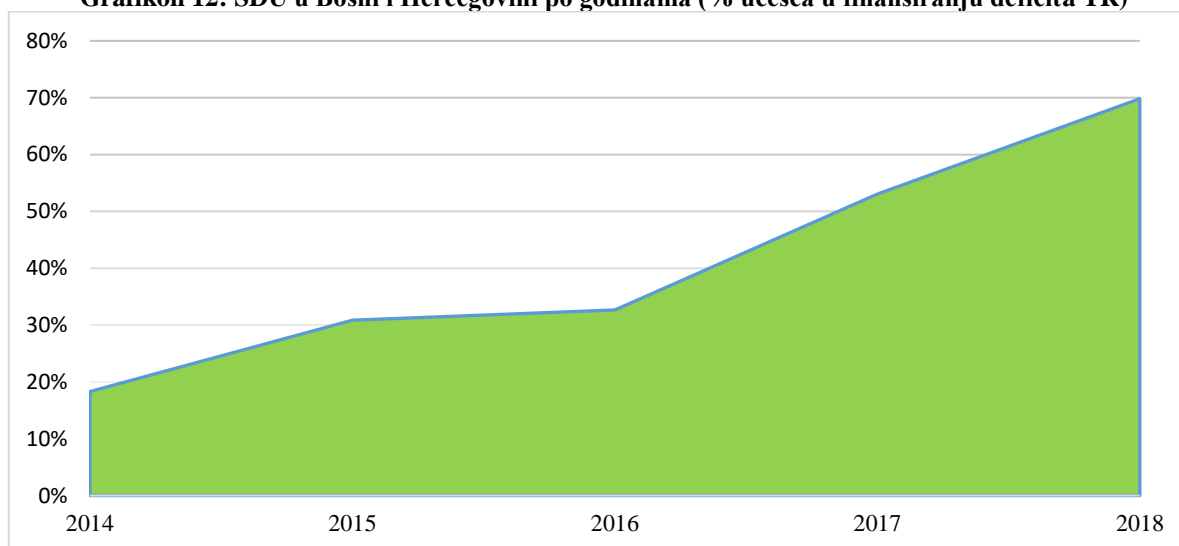
Grafikon 11: Deficit tekućeg računa za 2018. godinu iskazani u %BDP-a

Izvor: Tradingeconomics⁸

Kada se posmatra struktura finansiranja deficita Bosne i Hercegovine u proteklih pet godina može se primjetiti da je deficit finansiran povlačenjem sredstva strane aktive Bosne i Hercegovine iz inostranstva (ulaganja u inostranstvu), kapitalnim transferima, stvaranjem obaveza prema inostranstvu (vanjskim zaduživanjem, trgovinskim kreditima te kroz strana direktna ulaganja - SDU). Protekla 2018. godina, kada se posmatra učešće SDU-a u finansiranju deficita tekućeg računa bila je najbolja u proteklih 5 godina, pa je tako finansiranje deficita tekućeg računa iz sredstava SDU iznosilo 70% dok je godinu ranije to bilo 53% (podaci za period 5 godina se nalaze na grafikonu ispod). Ukoliko bi se nastavio ovakav trend dotoka SDU-a moglo bi se očekivati da će se finansiranje deficita tekućeg računa odvijati bez nekih većih problema.

Grafikon 12: SDU u Bosni i Hercegovini po godinama (% učešća u finansiranju deficita TR)

Izvor: CBBiH

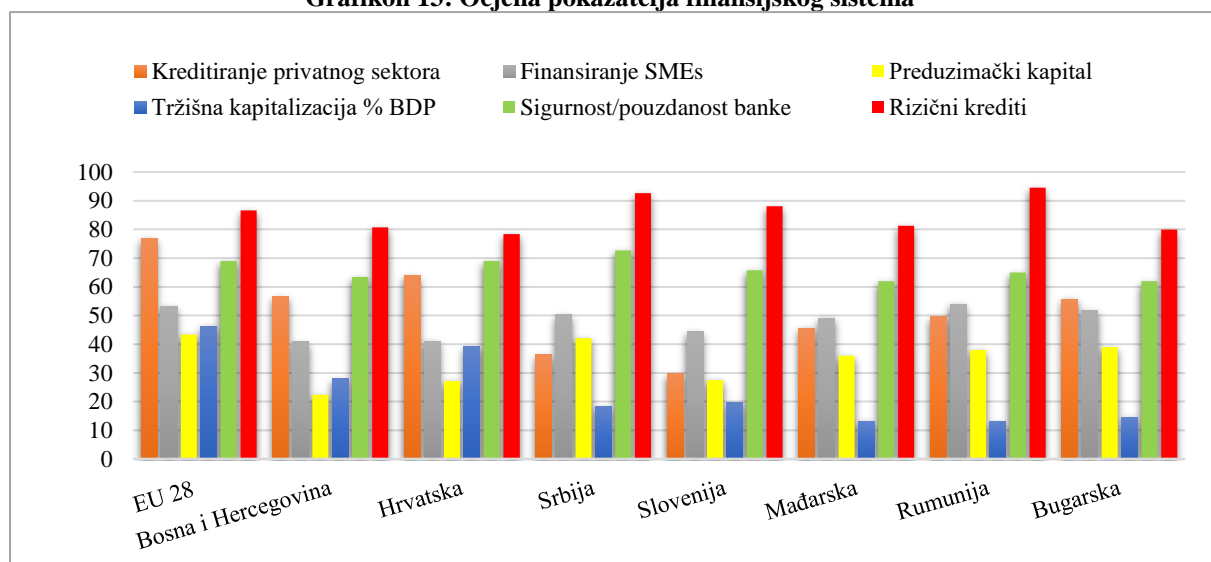
⁸ <https://tradingeconomics.com/country-list/current-account-to-gdp?continent=europe>

3. Konkurentnost finansijskog sektora

Finansijski sistem jedne zemlje se sastoji od finansijskih institucija, finansijskog tržišta i platnog sistema, te institucija koje ih regulišu i nadziru. Djelujući kao središte ekonomije putem novca (monetarnog sistema) omogućava bržu i jednostavniju razmjenu faktora proizvodnje i usluga te putem finansijskih institucija, finansijskim instrumentima podstiče daljnje investicije što je ključ privrednog rasta zemlje. Najveći dio finansijskog poslovanja u Bosni i Hercegovini se odvija putem banaka. To potvrđuje činjenica da je ukupna aktiva bankarskog sistema na kraju 2018. godine predstavljala čak 91% BDP-a.

Jedan od osnovnih pokazatelja konkurentnosti jedne zemlje je stepen razvijenosti njenog finansijskog sektora bez kojeg ne mogu dobro funkcionisati ni ostali sektori ekonomije. Prema podacima Svjetskog ekonomskog foruma za 2019. godinu, Bosna i Hercegovina se nalazi na 80. mjestu od ukupno 141 rangirane zemlje po razvijenost finansijskog sektora. Poredeći pojedine indikatore evidentno je da Bosna i Hercegovina zaostaje za prosjekom EU28 u svakoj od navedenih oblasti.

Grafikon 13: Ocjena pokazatelja finansijskog sistema⁹

Izvor: Global Competitiveness Report 2019, DEP kalkulacije

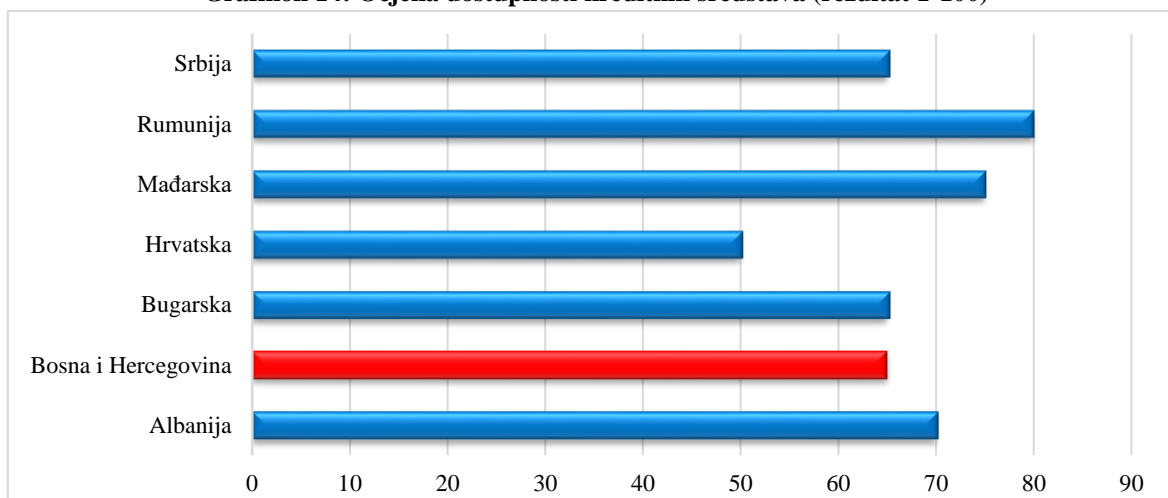
Prema navedenim pokazateljima¹⁰ Bosna i Hercegovina je najbliža prosjeku EU28 kada je u pitanju sigurnost banaka i rizičnost kredita (grafikon iznad).

Takođe prema ocjeni Svjetske banke (Doing business 2020) u oblasti dostupnosti kreditnih sredstava Bosna i Hercegovina se nalazi na 67. mjestu od 190 ukupno ocjenjenih zemalja. Interesantno je da je prema ovoj procjeni svrstana na istom mjestu kao i Srbija i Bugarska.

⁹ Ocjene na grafikonu kreću se u rasponu 0-100, gdje 100 predstavlja optimalnu situaciju, Izvor: Svjetski ekonomski forum.

¹⁰ Podaci se odnose na 2019. godinu.

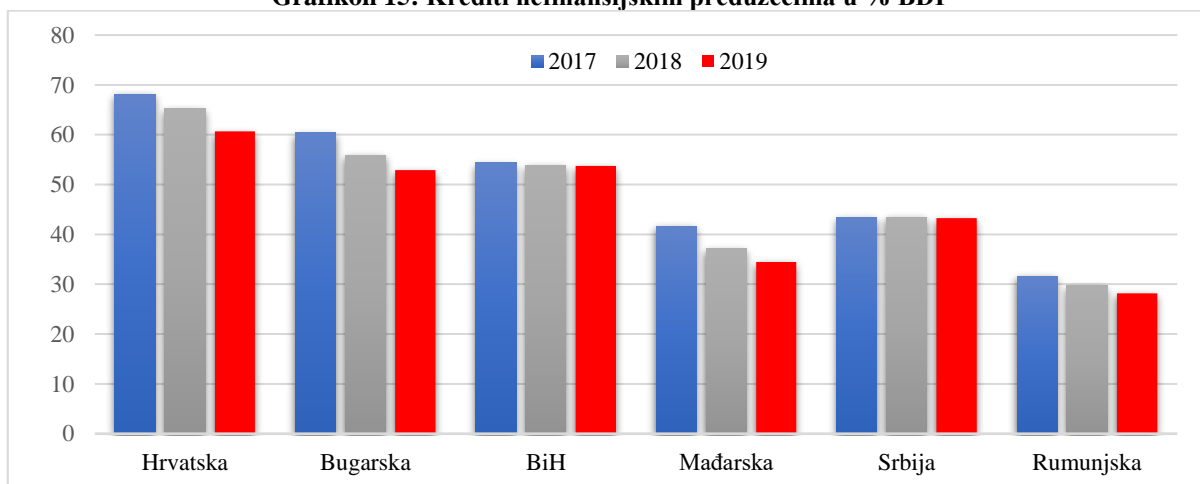
Grafikon 14: Ocjena dostupnosti kreditnih sredstava (rezultat 1-100)

Izvor: Svjetska banka, Doing Business 2020.

Na kraju 2018. godine ukupni kreditni plasman u Bosni i Hercegovini je iznosio 19,5 mlrd. KM i uvećan je za 1,1 mlrd. KM tj. 5,8% g/g.

Grafikon 15: Krediti nefinansijskim preduzećima u % BDP

Izvor: Global Competitiveness Report 2019.

Ohrabruje činjenica da se kvalitet kreditnog portfolija u Bosni i Hercegovini konstantno popravlja tako da su na kraju 2018. godine ukupni nekvalitetni krediti (u daljem tekstu NPL) iznosili 8,8% od ukupno plasiranih kredita fizičkim i pravnim licima (tabela ispod).

Tabela 2: Klasifikacija kredita prema kvalitetu fizičkim i pravnim licima

Razdoblje	A	B	C	D	E	C-E (NPL)	Učešće u ukupnim nekvalitetnim kreditima
Ukupni krediti							
31.12.2016.	80,4%	7,8%	2,1%	3,4%	6,3%	11,8%	100,0%
31.12.2017.	83,1%	6,9%	1,7%	2,4%	5,9%	10,0%	100,0%
31.12.2018.	85,3%	5,9%	1,3%	2,5%	5,0%	8,8%	100,0%

Izvor: Entitetske agencije za bankarstvo

Interesantno je da i vrijednost ukupnih depozita konstantno raste (od 2010. godine) tako da je na kraju 2018. godine iznosila 21,7 mlrd. KM uz rast od 10,6% g/g. Takođe karakteristično je i to da je razlika između ukupnih depozita i ukupno plasiranih kredita (neto štednja) na kraju 2018. godine iznosila 2,26 mlrd. KM. Činjenica da raste ukupna suma depozita u Bosni i Hercegovini je na žalost pokazatelj nerazvijenosti drugih finansijskih institucija, jer se viškovi sredstava najvećim dijelom čuvaju na računima banaka u nedostatku mogućnosti povoljnog plasmana posebno putem berzanskog sistema.

Karakteristika nerazvijenosti finansijskog tržišta se ogleda i u tome da je promet i kapitalizacija na Sarajevskoj i Banjalučkoj berzi u zadnjih par godina u opadajućem trendu. Vrijednost kapitalizacije na kraju 2018. godine je iznosila 8,6 mlrd. KM sa negativnom stopom rasta od 5% g/g. Tako je na kraju 2018. godine i ukupan promet sa dostignutih 716,4 mil. KM imao pad od 29,7% g/g. Gledajući trgovinu prema strukturi vlasništva, 51,3% se odnosilo na trgovinu dužničkim vrijednosnim papirima tj. obveznicama i trezorskim zapisima, a manji dio tj. 48,7% se odnosilo na trgovinu vlasničkim vrijednosnim papirima. Kao karakteristiku treba uzeti u obzir da se i taj dio prometa vlasničkim vrijednosnim papirima po svojoj strukturi najvećim dijelom odnosi na kompanije u državnom vlasništvu, te da ima veoma malo prometa vrijednosnim papirima privatnih kompanija koje trebaju svježi kapital za proširenje poslovanja. Doprinosa daljem razvoju i promociji tržišta kapitala pruža listiranje BATX¹¹ indeksa (Bosnian Traded Indeks) na Bečkoj berzi, čime je pružena mogućnost da najbolje kompanije iz Bosne i Hercegovine budu evidentirane i prezentovane investitorima na međunarodnom tržištu. Sličnu ulogu u vidu zajedničke internet platforme pruža SEE Link sa sjedištem u Skoplju. Na ovoj platformi su povezane i prezentirane Atinska, Banjalučka, Beogradska, Bugarska, Makedonska, Ljubljanska, Sarajevska i Zagrebačka berza. Cilj uspostavljanja platforme je zajedničko tržište koje bi omogućilo lakše praćenje, transparentnost i sigurnost trgovanja sa listiranim kompanijama na regionalnim berzama.

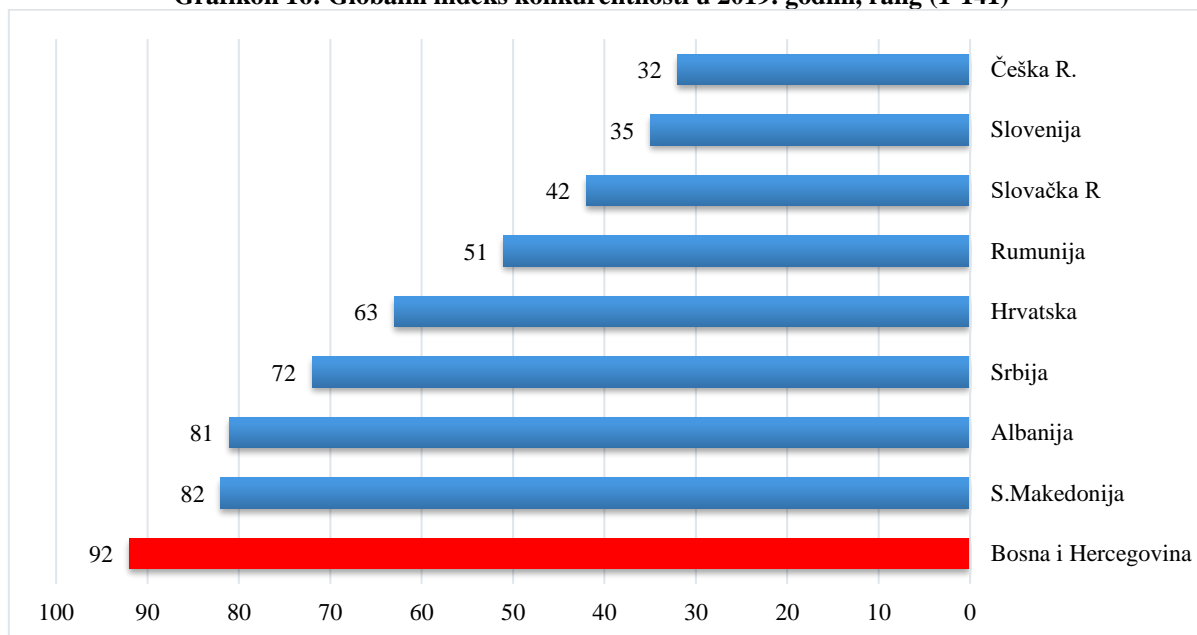
4. Konkurentnost privlačenja stranih direktnih ulaganja

Liberalizacija i globalizacija finansijskih tržišta doveli su do velikog rasta međunarodnih finansijskih tokova. Pored toga, strana ulaganja su dobila posebno na značaju u procesu tranzicije bivših socijalističkih zemalja. Pod pojmom stranih ulaganja podrazumijevaju se ulaganja stranih pravnih i fizičkih osoba u ekonomiju neke zemlje. Najčešća podjela stranih investicija je na: portfolio investicije, direktne investicije i ostale investicije. Porastom značaja i sve većim interesom za strana ulaganja pred pojedine zemlje se postavlja pitanje na koji način učiniti zemlju interesantnom za strane investitore i kako je učiniti konkurentnom pored drugih zemalja.

Bosna i Hercegovina je prema Izvještaju o globalnoj konkurentnosti za 2019. godinu rangirana na 92. mjestu od 141 i gledajući regionalno je najlošije rangirana od svih zemalja u okruženju. Od 12 oblasti u kojima se ocjenjuje ekonomska konkurentnost, najslabije je ocjenjena u tržišnoj efikasnosti, efikasnosti tržišta rada i državnih institucija, dok je najbolje ocjenjena u području makroekonomske stabilnosti.

¹¹ Kapitalizovano ponderirani cjenovni indeks, koji se sastoji od najlikvidnijih i najviše kapitalizovanih dionica šest kompanija iz Bosne i Hercegovine.

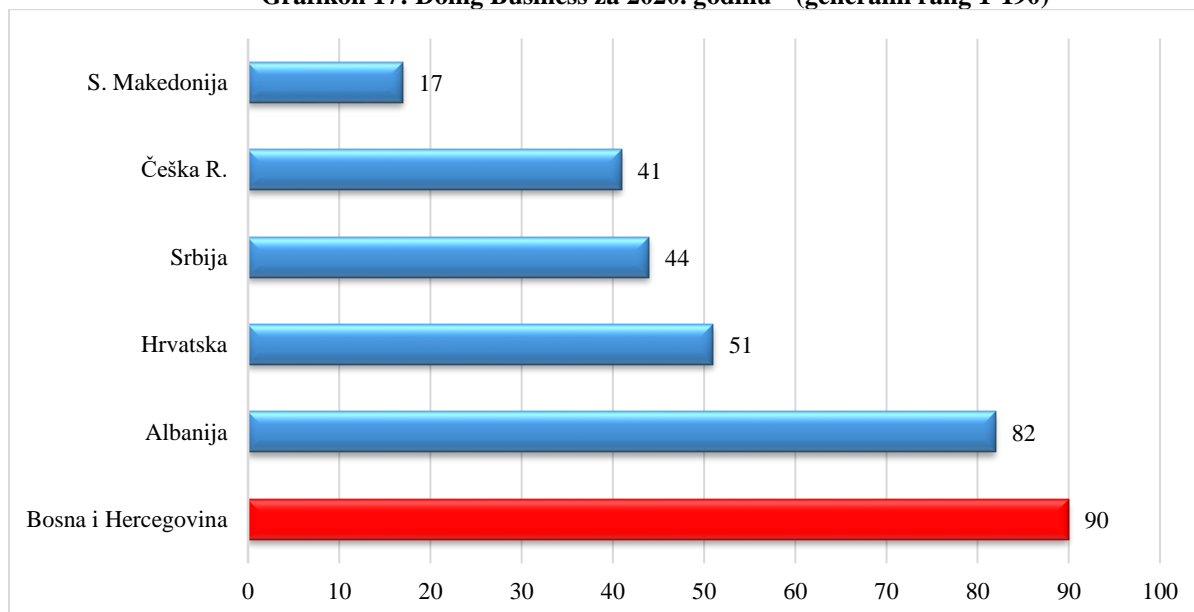
Grafikon 16: Globalni indeks konkurentnosti u 2019. godini, rang (1-141)

Izvor: World economic forum, Global competitiveness report

Takođe, Bosna i Hercegovina je najlošije rangirana u regionu, a prema izvještaju Svjetske banke (Doing Business 2020) Bosna i Hercegovina u svijetu je pozicionirana na 90. mjestu (od ukupno 190 zemalja). U izvještaju joj je najbliža po rangju Albanija (82. mjesto). Regionalno gledajući najbolje rangirana je Makedonija (17), slijede je Srbija (44) i Hrvatska (51).

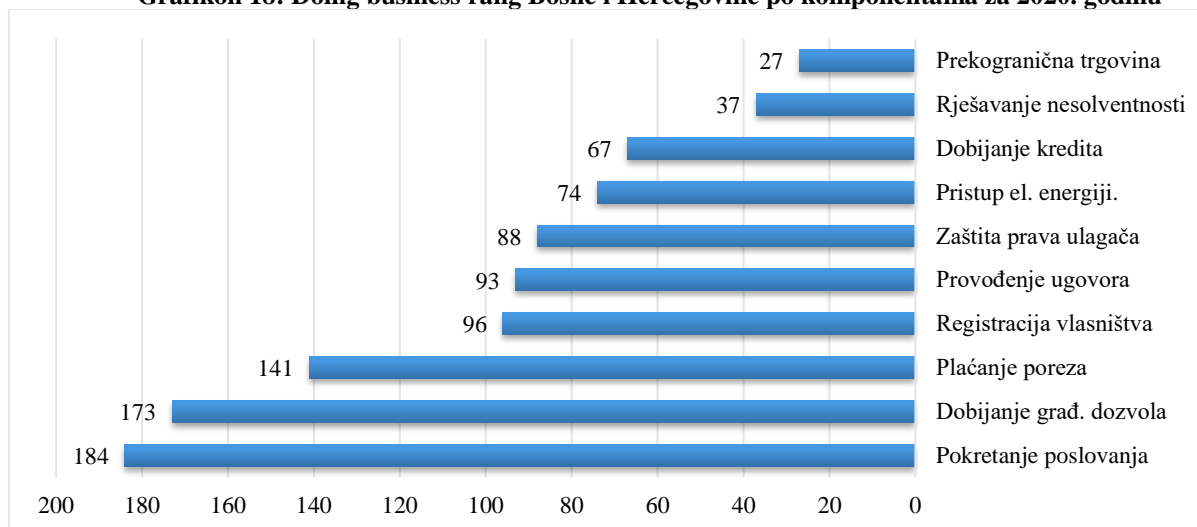
Grafikon 17: Doing Business za 2020. godinu¹² (generalni rang 1-190)

Izvor: World Bank, Doing Business database

¹² Najbolje rangirana zemlja je ocjenjena sa 100 (DTS distance to frontier).

Grafikon 18: Doing business rang Bosne i Hercegovine po komponentama za 2020. godinu

Izvor: World Bank, Doing Business database

Na ulaganja u Bosnu i Hercegovinu u svakom slučaju utiču ekonomski trendovi i globalna ekonomsko politička situacija. Prema podacima UNCTAD-a¹³ u posljednje dvije godine zabilježen je globalni trend pada SDU. Tako su ulaganja u 2017. godini manja u odnosu na prethodnu za 19%, dok su u 2018. godini ulaganja manja za 19,2% g/g. Obećavajuće djeluje podatak da za prvu polovinu 2019. godinu SDU globalno bilježe rast 24% g/g. Ipak, treba napomenuti da iako ovo povećanje procentualno izgleda značajno (iznos od 640 mlrd. USD u prvom polugodištu u 2019. godini) ispod je prosjeka u posljednjih deset godina¹⁴.

Grafikon 19: Ukupno SDU u svijetu (u milijardama USD)

Izvor: Unctad, FDI/MNE database

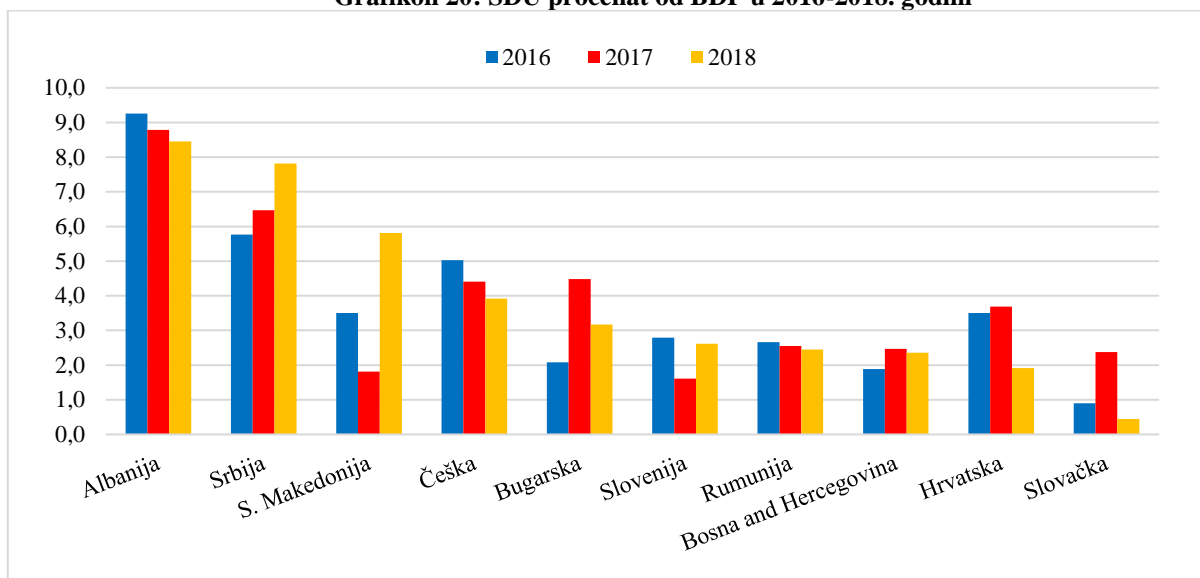
Potrebno je napomenuti da ulaganja prema zemljama u tranziciji i posljednje dvije godine bilježe pad, tako da je ulaganje u 2018. godini u odnosu na prošlu manje za 8,3%.

¹³ Investment Trends Monitor No.28.

¹⁴ Procjena UNCTAD

Interesantno je da su i pored svih navedenih problema i trendova, evidentirana ulaganja prema Bosni i Hercegovini, iznosila 805 mil. KM i manja su za svega 0,8% g/g. Učešće SDU u BDP-u se kreće između 2,4% i 2,5% u posljednje dvije godine, što u svakom slučaju nije dovoljno da bi postale značajan pokretač i nosilac budućeg privrednog razvoja.

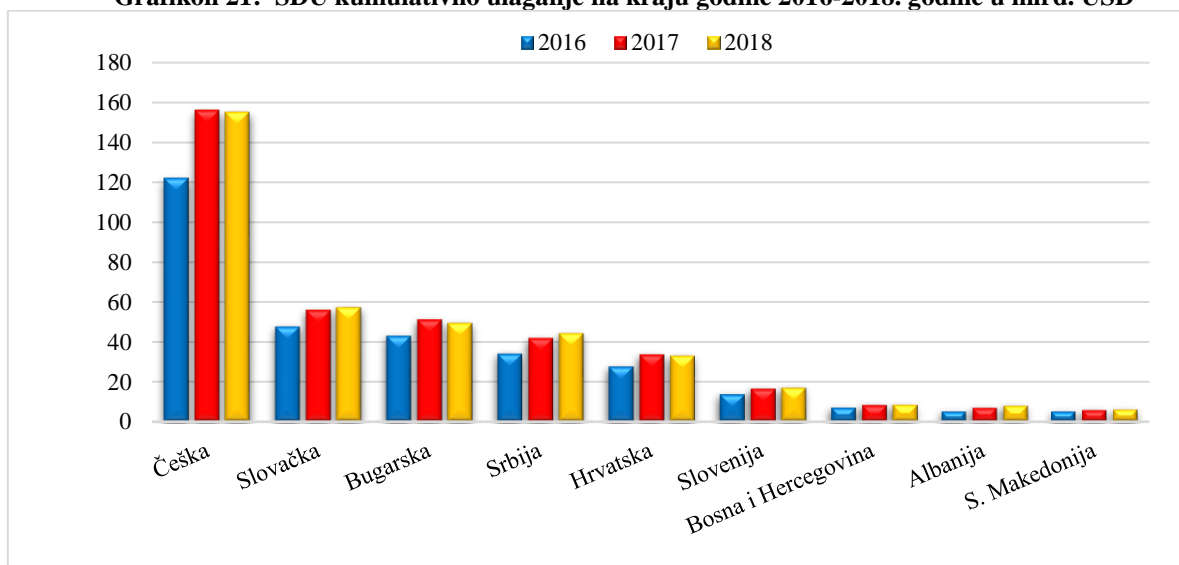
Grafikon 20: SDU procenat od BDP u 2016-2018. godini

Izvor: Unctad statistics

Poredeći ovo stanje u Bosni i Hercegovini sa zemljama u regionu uočljivo je da Albanija ima daleko veće učešće SDU od 8,5% do 9% u privrednom razvoju. Kao pozitivan primjer uspješne tranzicijske zemlje kojem bi i Bosna i Hercegovina trebala da teži je uzeta Češka, koja gledajući kumulativno ulaganje SDU je jedna od najuspješnijih zemalja u Istočnoj Evropi, dok regionalno prednjači Srbija.

Grafikon 21: SDU kumulativno ulaganje na kraju godine 2016-2018. godine u mlrd. USD

Izvor: UNCTAD statistics

Jedan od bitnih pokazatelja za imidž i trenutno stanje u zemlji je svakako i ocjena tj. kreditni rejting jedne zemlje od strane certificiranih kreditnih agencija. Standard & Poor's je unaprijedila kreditni rejting Bosni i Hercegovini sa „B stabilni izgledi“ na „B pozitivni izgledi“. Agencija Moody's Investors Service je u februaru 2019. godine potvrdila Bosni i Hercegovini kreditni rejting „B3 sa stabilnim izgledima“. I pored unapređenja kreditnih izgleda Bosna i Hercegovina se i dalje nalazi u grupi zemalja koje su ocjenjene kao rizične za ulaganje¹⁵.

Kreditna sposobnost jedne zemlje se određuje prema političkim i ekonomskim pokazateljima na ocjenu kvaliteta i stanja elemenata kao što su: politički rizik, dohodak i ekonomska struktura, fiskalna fleksibilnost, vanjske i potencijalne obaveze, monetarna fleksibilnost, eksterna likvidnost i obaveze na osnovu vanjskog duga. Pojednostavljeno rečeno ocjena bi trebala da potencijalnim investitorima da uvid u finansijsku situaciju u jednoj zemlji kao i stepen rizičnosti potencijalnog ulaganja u nju. Pored privlačenja stranih ulaganja kreditna ocjena zemlje je važan parametar i kod određivanja cijene (kamatne stope) i mogućnosti za dobijanje potencijalnog kreditnog zaduženja na međunarodnom finansijskom tržištu. Interesantno je da je i većini zemalja u regionu takođe u toku 2019. godine unaprijeđen kreditni rejting (Sloveniji, Bugarskoj, Hrvatskoj) dok je Rumuniji smanjen.

Tabela 3: Kreditni rejting na kraju prvog polugodišta 2019. godine

Zemlja	S&P	S&P	Moody's	Moody's
Slovenija	AA-	stabilno	Baa1	pozitivno
Rumunija	BBB-	negativno	Baa3	stabilno
Bugarska	BBB	pozitivno	Baa2	pozitivno
Hrvatska	BBB-	stabilno	Ba2	pozitivno
Srbija	BB+	stabilno	Ba3	pozitivno
Crna Gora	B+	stabilno	B1	negativno
Albanija	B+	stabilno	B1	stabilno
Bosna i Hercegovina	B	pozitivno	B3	stabilno

Izvor: CBBiH, S&P, Moody's

U izvještaju Transition report 2019-2020 Evropske banke za obnovu i razvoj (u daljnjem tekstu EBRD¹⁶) se kao jedna od najvećih prepreka navodi kašnjenje formiranja vlade koje je usporilo i blokiralo nastavak procesa potrebnih započetih reformi. Posebno se ističe potreba nastavka reforme u pravcu smanjenja prevelikog sistema javne uprave. Ovo se navodi kao jedan od osnovnih razloga sporog privrednog rasta koji bi Bosni i Hercegovini omogućio da uhvati brži korak u približavanju osnovnim vrijednostima Evropske unije. Kao pozitivan pomak navodi se da je Bosna i Hercegovina dostavila odgovore na upitnik Evropske komisije što joj otvara vrata da dobije kandidatski status.

Prema zadnjoj dostupnoj analizi Indeks ekonomskih sloboda (The Heritage Foundation), Bosna i Hercegovina je rangirana nešto više od prosjeka na 83. od 180 zemalja i nalazi se u takozvanoj „umjereno slobodnoj“ kategoriji. Poređenja radi Bugarska je na 37. mjestu, Albanija na 52. mjestu, Srbija je na 69. mjestu dok su Hrvatska i Crna Gora slabije rangirane od Bosne i Hercegovine. Kao glavni nedostaci navode se slaba zaštita imovinskih prava, komplikovane i spore procedure potrebne za otpočinjanje posla uz prisutnu korupciju pri registraciji i

¹⁵ Izvor CBBiH „B“ i „B3“ špekulativna kreditna sposobnost, visok kreditni rizik.

¹⁶ <http://www.ebrd.com/countries>

pokretanju poslovanja¹⁷. U izvještaju se navodi da izražena regulatorna neefikasnost i dalje narušava poslovno okruženje i ograničava privatna ulaganja potrebna za brži ekonomski rast. Dobijanje poslovnih dozvola i pokretanje posla i dalje su podložni birokratskim odgađanjima¹⁸.

Na žalost možemo zaključiti da je Bosna i Hercegovina prema navedenim pokazateljima uglavnom rangirana slabije od većine zemalja u regionu. Sve navedeno za posljedicu ima nizak i nedovoljan nivo stranih ulaganja koja bi mogla dati značajniji razvojni podsticaj i omogućiti zemlji da postigne veću konkurentnost na međunarodnom tržištu.

5. Konkurentnost tržišta rada, obrazovanje i kvalitet radne snage

Obrazovanje – kvalitet radne snage

Demografske osobine zemlje koje se mogu posmatrati kao pokazatelji konkurentnosti jesu stepen obrazovanja i kvalifikovanost radne snage. U savremenim uslovima poslovanja za uspješan privredni razvoj jedan od ključnih faktora predstavlja ljudski kapital. Obrazovana radna snaga ima veći kapacitet znanja, stručnost i sposobnosti za prihvatanje novih tehnologija i sistema organizacije rada. Veći nivo obrazovanja jedan je od bitnih uslova povećanja zaposlenosti i konkurentnosti radne snage.

U Bosni i Hercegovini stopa nezaposlenosti za 2019. godinu iznosi 15,7%¹⁹, što je za 2,7 p.p. manje u odnosu na 2018. godinu. Iako Bosna i Hercegovina bilježi pad stope nezaposlenosti i dalje je dvostruko veća u odnosu na prosjek EU 28 (6,4%)²⁰ ali i za 2 p.p. manja u odnosu na najlošije rangiranu Grčku (17,7%)²¹.

Prema Anketi o radnoj snazi za 2019. godinu u Bosni i Hercegovini 76% lica (oko 113 hiljada) traži posao duže od dvanaest mjeseci (spadaju u dugoročno nezaposlene²²), što je manje u odnosu na 2018. godinu za 6,3 p.p. Bosna i Hercegovina i pored smanjenja dugoročne nezaposlenosti u 2019. godini ima veću dugoročnu nezaposlenost u odnosu na najlošije rangiranu članicu EU, Grčku (67,9%)²³ (grafikon ispod).

¹⁷ <https://www.heritage.org/index/country/bosniaherzegovina>

¹⁸ <https://www.heritage.org/index/country/bosniaherzegovina#regulatory-efficiency>

¹⁹ Izvor: Anketa o radnoj snazi 2019.

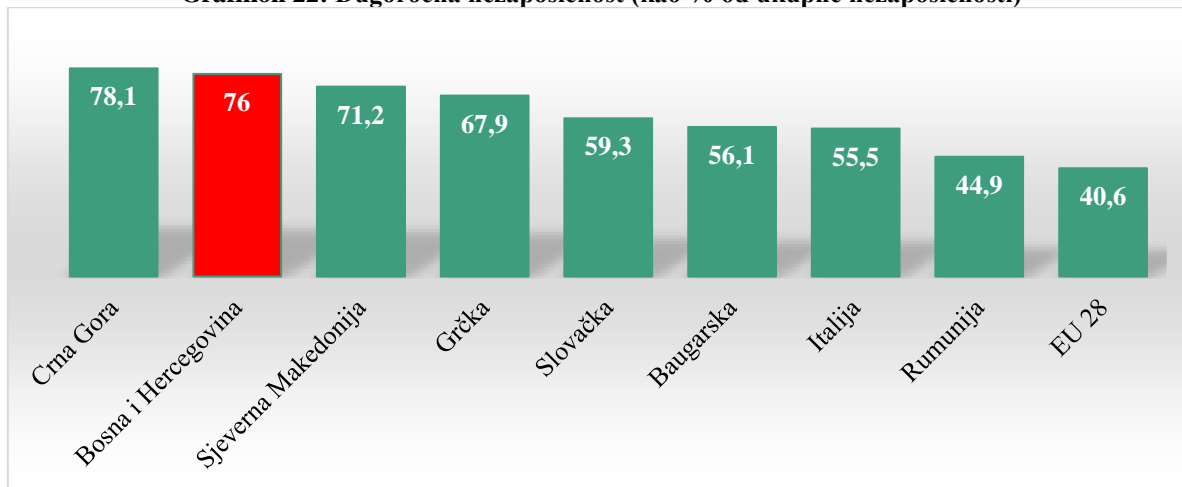
²⁰ Izvor: Eurostat, podatak se odnosi na deset mjeseci 2019.

²¹ Izvor: Eurostat, podatak se odnosi na osam mjeseci 2019.

²² Dugoročna nezaposlenost predstavlja nezaposlenost koja traje od dvanaest i više mjeseci.

²³ Izvor: Eurostat, podatak se odnosi na K1 i K2 2019.

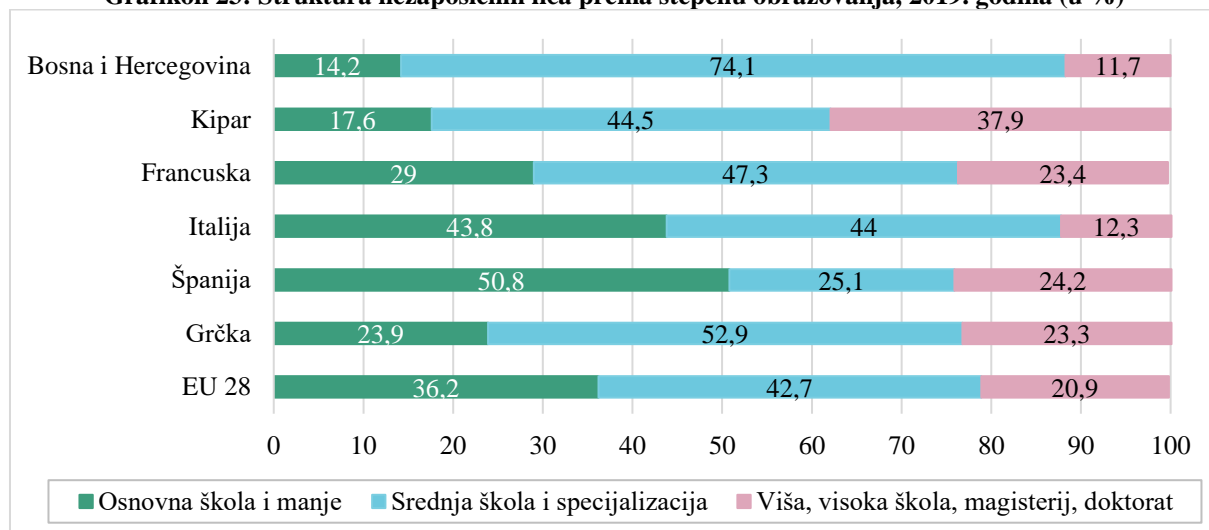
Grafikon 22: Dugoročna nezaposlenost (kao % od ukupne nezaposlenosti)

Izvor: BHAS, Eurostat

Kao jedan od najvećih problema dugoročne nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini može se istaći neadekvatna obrazovna struktura nezaposlenih. Najveći broj nezaposlenih lica Bosna i Hercegovina bilježi u kategoriji srednja škola i specijalizacija (74,1%²⁴, što je porast za 2,3 p.p. u odnosu na 2018. godinu). Najmanji broj nezaposlenih lica je u kategoriji viša, visoka škola, magisteriji, doktorati (12%)²⁵, što govori da veći stepen obrazovanja znači veću vjerovatnoću za pronalazak radnog mjesta. Sljedeći grafikon daje prikaz obrazovne strukture nezaposlenih lica u Bosni i Hercegovini, prosjek EU 28 i zemalja EU sa najvećom stopom nezaposlenosti.

Grafikon 23: Struktura nezaposlenih lica prema stepenu obrazovanja, 2019. godina (u %)

Izvor: BHAS, Eurostat

Broj osoba koje stiču tercijarno obrazovanje važan je pokazatelj u ocjeni konkurentnosti radne snage. U Bosni i Hercegovini u 2018. godini je diplomiralo/završilo studije (14220 lica), što je za 2,5% manje studenata u odnosu na 2017. godinu²⁶.

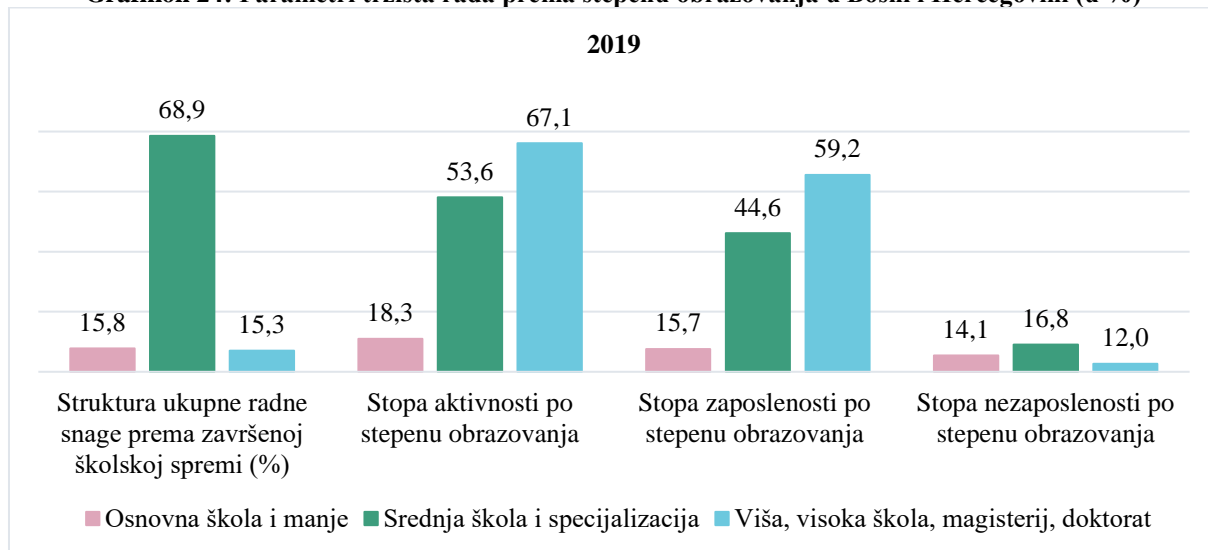
²⁴ Izvor: Anketa o radnoj snazi 2019.

²⁵ Izvor: Anketa o radnoj snazi 2019.

²⁶ Izvor: BHAS, Statistika obrazovanja, 2019.

Posmatrajući grafikon ispod uočljivo je da u strukturi ukupne radne snage prema završenoj školskoj spremi dominiraju lica sa srednjom školom i specijalizacijom (68%). Takođe, vidljiva je direktna proporcija stope aktivnosti i stope zaposlenosti sa stepenom obrazovanja.

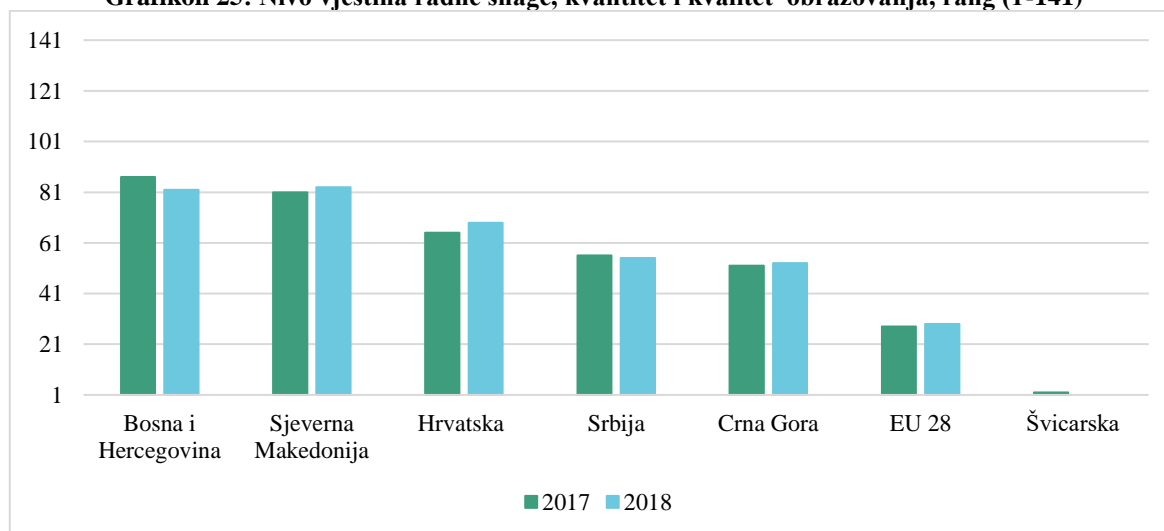
Grafikon 24: Parametri tržišta rada prema stepenu obrazovanja u Bosni i Hercegovini (u %)

Izvor: Anketa o radnoj snazi 2019, DEP - kalkulacija

Bosna i Hercegovina prema Izvještaju globalne konkurentnosti 2019, Svjetskog ekonomskog foruma, zauzima 82. poziciju kada je u pitanju stub 6 – vještine²⁷. Pored toga što je Bosna i Hercegovina poboljšala svoju poziciju u odnosu na 2017. godinu (87.) i dalje je najlošije rangirana u odnosu na zemlje regiona (grafikon ispod).

Grafikon 25: Nivo vještina radne snage, kvantitet i kvalitet obrazovanja, rang (1-141)

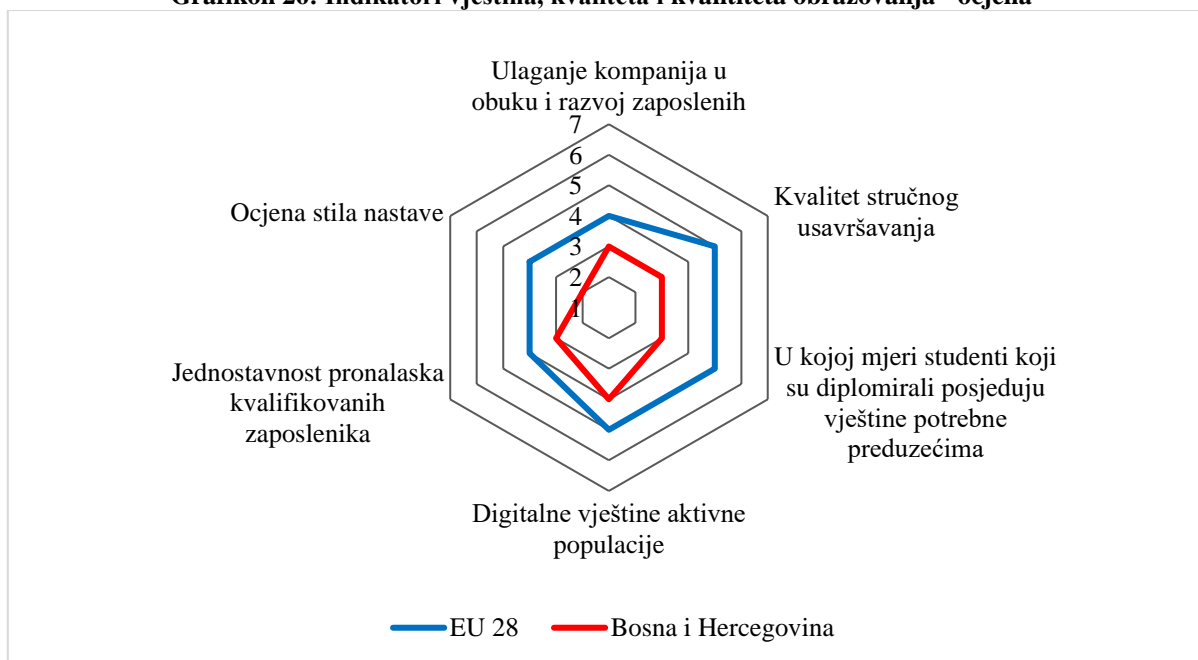

Izvor: Svjetski ekonomski forum 2019

²⁷ Stub 6 – vještina, ocjenjuje opšti nivo vještina radne snage, količinu i kvalitet obrazovanja. Važni faktori kvaliteta danas uključuju: razvijanje digitalne pismenosti, međuljudske vještine i sposobnost kritičkog i kreativnog razmišljanja. U Izvještaju o globalnoj konkurentnosti 2019 obuhvaćena je 141 zemlja.

Indikator vještina, kvaliteta i kvantiteta obrazovanja po kojem je Bosna i Hercegovina najlošije rangirana (137. pozicija)²⁸ odnosi se na vještine diplomiranih studenata potrebne preduzećima. Prema istim pokazateljima, Bosna i Hercegovina je ocijenjena ispod prosjeka EU 28 (grafikon ispod). Posmatrajući zemlje regiona zaključak je da su ocjene Bosne i Hercegovine gotovo identične ocjenama Hrvatske i Sjeverne Makedonije, dok ostale zemlje regiona (Albanija, Crna Gora i Srbija) imaju ocjene slične prosjeku 28 zemalja EU.

Grafikon 26: Indikatori vještina, kvaliteta i kvantiteta obrazovanja - ocjena²⁹

Izvor: Svjetski ekonomski forum 2019

Prvi put u Bosni i Hercegovini 2018. godine učenici od 15 godina učestvovali su u Programu za međunarodno ocjenjivanje studenata (u daljem tekstu PISA) organizovanom od strane Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj, te su pokazali ispodprosječne rezultate. PISA testiranje obuhvata tri područja: matematiku, čitanje i prirodne nauke. Učenici iz Bosne i Hercegovine su osvojili 406 bodova iz matematike, iz čitanja 403 a iz prirodnih nauka 398 bodova. Bosna i Hercegovina je na 62. mjestu od ukupno 79 zemalja i ima lošiju poziciju od zemalja regije³⁰.

Cilj PISA testiranje je pokazati u kojoj mjeri učenici razumiju usvojena znanja, koliko su sposobni analizirati i primjenjivati stečena znanja i vještine. Ako se uzme u obzir da PISA danas predstavlja sinonim za indikatore kvaliteta obrazovnog sistema i politika, tada rezultat Bosne i Hercegovine ukazuje da je primjena novih metoda u odgojno obrazovnom sistemu nužna.

Koliko je državi stalo do obrazovanja može se vidjeti i po tome koliko ulaže u njega. Javni izdaci Bosne i Hercegovine za obrazovanje u 2017. godini iznosili su 4,1% BDP-a³¹ što je za 0,2 p.p. manje u odnosu na 2016. Sve prethodno navedeno ukazuje na zaključak da Bosna i Hercegovina mora dati mnogo veći prioritet obrazovanju.

²⁸ Izvor: Svjetski ekonomski forum

²⁹ Ocjene na grafikonu se kreću od 1-7, gdje 7 predstavlja najbolje performanse po pokazateljima.

³⁰ Izvor: PISA 2018.

³¹ Izvor: BHAS, Saopćenje, Demografija i socijalne statistike, Finansijska statistika obrazovanja.

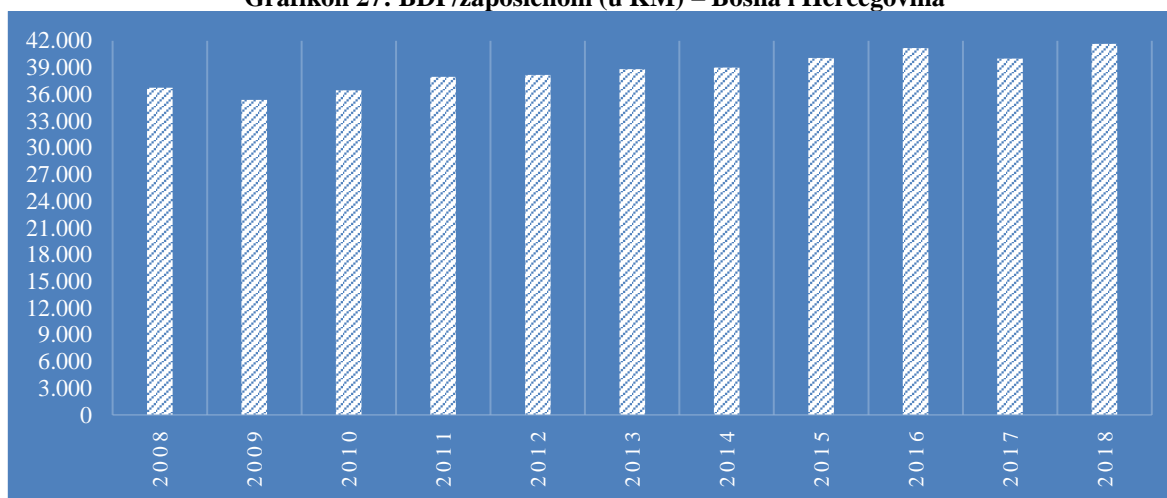
Produktivnost rada

Rast produktivnosti ključna je komponenta ekonomskog rasta i pokretač promjena životnog standarda. Postoji mnogo različitih načina mjerenja produktivnosti (sa jednim ili više faktora) što zavisi od svrhe mjerenja produktivnosti ali i o dostupnosti podataka. Ipak, jedan od najčešćih načina je kroz bruto domaći proizvod (izražen u smislu standarda kupovne moći), u odnosu na broj zaposlenih ili broj radnih sati.³² U oba slučaja izražava se kao indeks. Visoki rast produktivnosti rada može odražavati veću upotrebu kapitala i/ili smanjenje broja radnika sa niskom produktivnosti.³³ Pored toga visok rast produktivnosti rada može odražavati i opšte povećanje efikasnosti i inovacija. Unutar nacionalnih računa produktivnost rada se često definiše kao dodana vrijednost po zaposlenom.

Analiza produktivnosti rada u Bosni Hercegovini je bazirana na posmatranju odnosa BDP-a i broja zaposlenih lica kao manje adekvatnog pokazatelja, s obzirom na to da BHAS ne objavljuje podatak o produktivnosti rada.³⁴

Na osnovu predstavljenih podataka na grafikonu ispod može se zaključiti da je nivo produktivnosti rada (u daljem tekstu BDP/zaposleni) u Bosni i Hercegovini u 2018. godini bio nešto veći u poređenju sa prethodnom godinom, a praćen je rastom BDP-a ali i broja zaposlenih lica. Međutim, BDP/zaposlenom u periodu 2008-2018. godine se nije značajnije mijenjao.

Grafikon 27: BDP/zaposlenom (u KM) – Bosna i Hercegovina

Izvor: BHAS, DEP kalkulacije

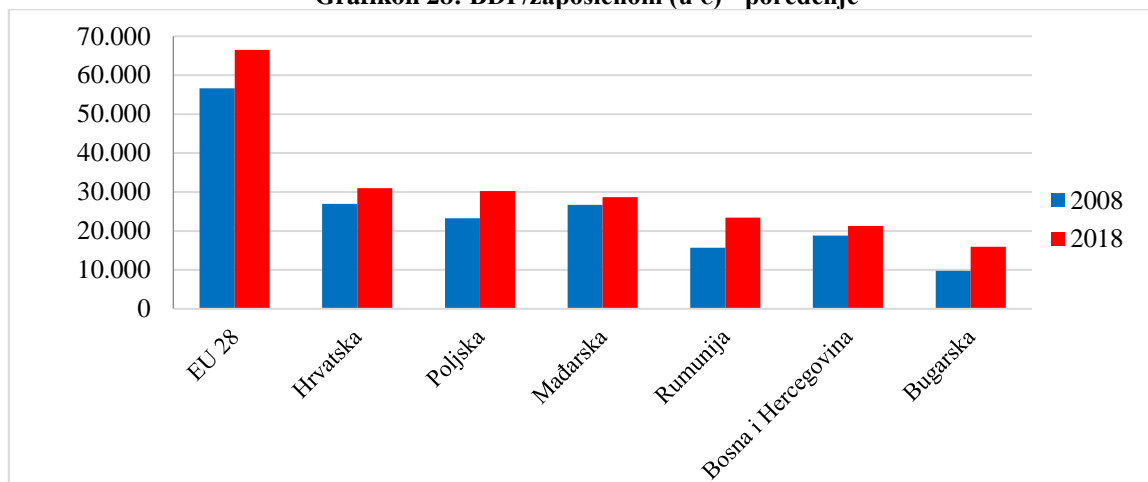
Poređenjem prethodno prezentiranih podataka sa zemljama EU 28 evidentno je da Bosna i Hercegovina spada u grupu zemalja sa najnižim BDP/zaposlenom. U 2018. godini u EU 28 nalošije su rangirane Bugarska i Rumunija. Na taj način Bosna i Hercegovina je u 2018. godini dostigla tek 1/3 prosjeka EU 28 odnosno BDP/zaposlenom je i dalje znatno niži. Pored toga, podaci na grafikonu ispod pokazuju da Bosna i Hercegovina nije imala značajniji iskorak u poređenju sa rezultatima iz 2008. godine.

³² Eurostat: Glossary: Labour productivity. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Labour_productivity

³³ OECD, <https://data.oecd.org/lprdty/labour-productivity-and-utilisation.htm>

³⁴ U analizi je korišten BDP (proizvodni metod) i broj zaposlenih lica prema saopštenjima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine.

Grafikon 28: BDP/zaposlenom (u €) - poređenje

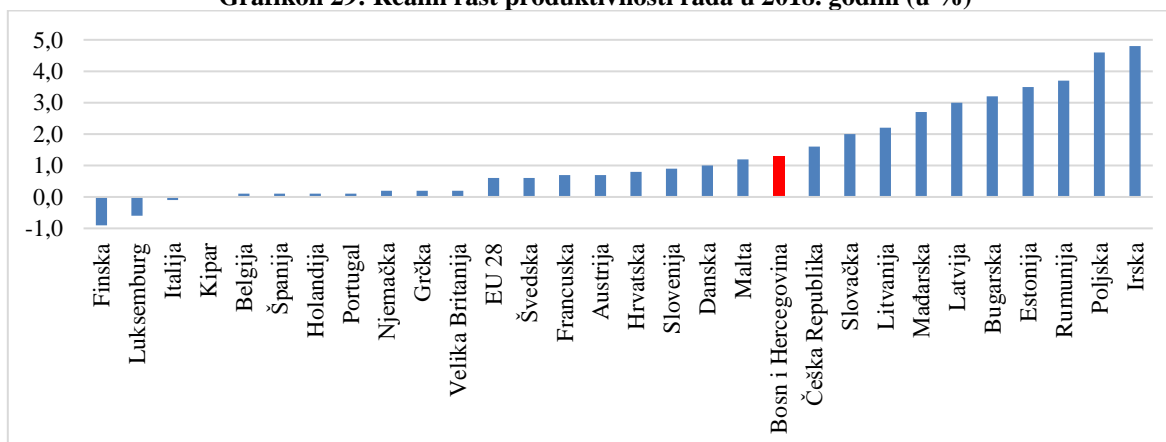

Izvor: EUROSTAT, DEP kalkulacije

U analizi produktivnosti rada bitno je obratiti pažnju na oblast prerađivačke industrije, koja pored trgovine, stvara najviše bruto dodane vrijednosti po zaposlenom (u daljem tekstu BDV/zaposlenom), ali i zapošljava veliki broj radnika u Bosni i Hercegovini (oko 20%). Naime, BDV/zaposlenom u prerađivačkoj industriji u 2018. godini dostigla je samo 1/5 prosjeka EU 28, što govori da radnik u pomenutoj industriji u Bosni i Hercegovini i dalje proizvodi znatno manje BDV u odnosu na radnika u EU. U pojedinačnom poređenju sa zemljama EU 28, Bosna i Hercegovina je približno jednaka Bugarskoj (18% prosjeka). Sve ostale zemlje su imale bolje rezultate.

Pored nominalnih vrijednosti BDP/zaposlenom bitno je uzeti u obzir realni rast produktivnosti rada. U 2018. godini u EU 28 prosječan realni rast produktivnosti rada iznosio je 0,6% g/g i rezultat je bržeg realnog rasta BDP u odnosu na rast broja zaposlenih lica. U zemljama EU 28 najveći realni rast produktivnosti rada u 2018. godini bio je u Irskoj i Poljskoj, dok je negativan realni rast produktivnosti rada bio u Finskoj, Luksemburgu i Italiji (grafikon ispod). U Bosni i Hercegovini realna stopa rasta BDP/zaposlenom u 2018. godini iznosila je 1,3%.³⁵

Grafikon 29: Realni rast produktivnosti rada u 2018. godini (u %)

Izvor: EUROSTAT, DEP kalkulacije

³⁵ Izračunato kao odnos realnog rasta bruto domaćeg proizvoda i rasta broja zaposlenih lica (izraženo u indeksima).

Na osnovu predstavljenih podataka može se zaključiti da Bosna i Hercegovina mora preduzimati određene mjere u cilju uvećanja produktivnost. Produktivnost zavisi od nekoliko faktora među kojima su:

- fizički kapital,
- nove tehnologije/inovacije,
- ljudski kapital (obrazovanje i specijalizacija radne snage).

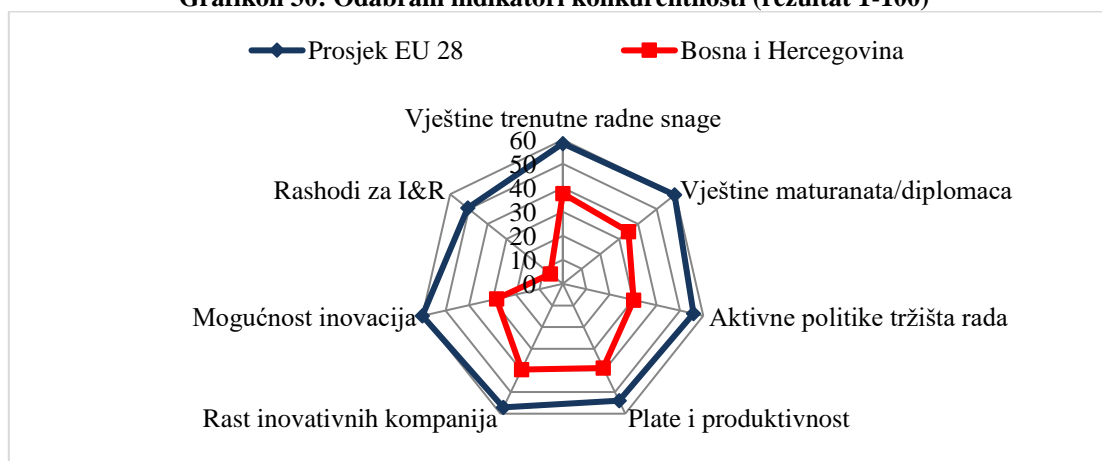
Ako produktivnost rada raste, obično se to vezuje za rast jednog ili svih pomenutih faktora. Adekvatnom kombinacijom novih tehnologija, fizičkog i ljudskog kapitala dolazi do poboljšanja njihove sveukupne iskorištenosti, što na kraju vodi rastu produktivnosti rada.

Bosna i Hercegovina u 2019. godini nije pokazala značajnije rezultate u oblasti sposobnosti inovacija prema Izveštaju o globalnoj konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma i zauzima 117. mjesto (od 141. posmatrane države).

Pored navedenog, Bosna i Hercegovina ne pokazuje značajnije rezultate kada je u pitanju kvalitet radne snage, obrazovanja i uopšte konkurentnost na tržištu rada. U domenu vještina radne snage zauzima nezavidno 134. mjesto. Ništa bolji rezultat nije postignut ni u oblasti treninga i usavršavanja radnika, ali i kvaliteta obrazovanja (detaljnije u poglavlju o tržištu rada i obrazovanju). Iako je Bosna i Hercegovina popravila rezultat u segmentu povezanosti produktivnosti i zarada (121. mjesto, a godinu ranije je zauzimala 129. mjesto), to je i dalje lošija pozicija u poređenju sa zemljama u regionu. Na grafikonu ispod su predstavljeni rezultati za odabrane indikatore u oblasti tržišta rada i inovacija.

Na osnovu navedenih pokazatelja može se zaključiti da je Bosna i Hercegovina imala mnogo lošije rezultate u 2019. godini u poređenju sa prosjekom EU i da u budućnosti mora jačati sve faktore produktivnosti koji bi na kraju rezultirali poboljšanjem konkurentne pozicije zemlje. Jedan od najvažnijih koraka jeste sprovođenje planiranih strukturnih reformi odnosno predloženih mjera.

Grafikon 30: Odabrani indikatori konkurentnosti (rezultat 1-100)³⁶

Izvor: Global Competitiveness Report 2019, DEP kalkulacije

³⁶ Rezultat se može kretati od 1-100, pri čemu je 100 predstavlja optimalnu (najbolju) situaciju.

6. Fiskalno opterećenje privatnog sektora

U razvijenim ekonomijama svijeta, privatni sektor predstavlja generator dugoročnog razvoja ekonomije. U Bosni i Hercegovini privatni sektor je nedovoljno razvijen i često nailazi na poteškoće da ostane konkurentan. Jedan od razloga visokog udjela javnog sektora u strukturi BDP-a u Bosni i Hercegovini jeste i samo ustavno uređenje države. Javni (vladin sektor), pored institucija na državnom nivou, čine dva entiteta (Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska) i Brčko distrikt. Dalje, u Federaciji Bosni i Hercegovini postoji 10 kantona, od kojih svaki ima izvršne, zakonodavne i sudske strukture upravljanja i čine ih 79 opština i čak 35 vanbudžetskih fondova. Republika Srpska je podijeljena na 63 opštine i 6 vanbudžetskih fondova. U Distriktu Brčko trenutno postoje 2 vanbudžetska fonda. Iz ovakvog uređenja i slijedi visok stepen javne potrošnje. Bitna karakteristika javnog sektora u Bosni i Hercegovini jeste i visok udio javnih preduzeća u generisanju ekonomskog rasta.

Bosna i Hercegovina je fiskalno decentralizovana zemlja u kojoj svaki nivo vlasti samostalno donosi vlastitu fiskalnu politiku. Glavni cilj fiskalne politike svih nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini, jeste jačanje fiskalne stabilnosti i njene održivosti kao glavnog faktora ukupne makroekonomske stabilnosti, uz jačanje privredne aktivnosti i konkurentnosti ekonomije. Ključne prepreke za rast i konkurentnost iz domena javnih finansija, koje prepoznaju i institucije na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini, kao i različite međunarodne institucije koje se bave konkurentnošću navode probleme koji su spominjani ranije u ovom ili sličnim izvještajima. Neka od njih su: visoka opterećenja na rad (posebno visoki socijalni doprinosi), veliki broj neporeskih davanja, problemi sa finansiranjem pojedinih sektora (npr. zdravstvo, koji stvara novi dug, na već akumulirani dug iz ranijih perioda), slaba likvidnost javnih preduzeća, kao i visok udio sive ekonomije.

Prema Svjetskom ekonomskom forumu (WEF), odnosno posljednjem Izvještaju o globalnoj konkurentnosti pozitivan pomak je napravljen u okviru četvrtog stuba: Makroekonomska stabilnost (64. mjesto). Stub makroekonomske stabilnosti (stub 4) ima za cilj da mjeri glavne faktore koji utiču na konkurentnost zemalja putem kanala investicionog odlučivanja. Bazira se na dva indikatora, a to su inflacija i dinamika duga. Cilj dinamike duga jeste održivost javnih finansija. Dalje, fiskalno održiva politika vodi ka stvaranju povoljnog i stabilnog poslovnog okruženja, atraktivnog za povećan priliv investicija, a samim tim, jačanju konkurentne pozicije i povećanju zaposlenosti, što konačno vodi do stabilnog makroekonomskog rasta. Što se tiče prvog stuba Institucije, jedan je od najgore rangiranih, a čine ga između ostalog: kontrole i stanja (budžetska transparentnost), učinak javnog sektora, korporativno upravljanje i buduća orijentacija Vlade.

U periodu do 2015. godine, Bosna i Hercegovina se susrela sa visokim budžetskim rashodima i povećanjem vladine potrošnje. Prioritet svih nivoa vlasti je bio ograničenje visoke vladine potrošnje. U periodu od 2015. do 2018. godine, sprovedena je fiskalna konsolidacija na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini, a u skladu sa usvojenom Reformskom agendom za isti period. Cilj fiskalne konsolidacije je da osigura stabilno makroekonomsko okruženje. Da bi se osigurao stabilan, pozitivan realni rast u srednjem i dugom roku neophodno je bilo provesti niz strukturnih reformi u oblastima radnog zakonodavstva, reforme javne uprave i politike zapošljavanja u javnom sektoru, unapređenja poslovnog okruženja i konkurentnosti, restrukturiranja javnih preduzeća, reforme socijalnih davanja, reforme zdravstvenog sektora, te

vladavine prava. Glavni ciljevi fiskalne konsolidacije su bili da se postepeno smanji budžetski deficit, a u srednjem roku da se smanji nivo javnog duga. Prema podacima CBBiH i Ministarstva finansija i trezora Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu MFT), ovi zadaci su ispunjeni, odnosno nivo javnog duga se postepeno smanjuje, a budžetski deficit je pretvoren u budžetski suficit. Ukupan javni dug je na kraju 2018. godine iznosio 34,7% BDP-a što predstavlja smanjenje od 10,2 p.p. u odnosu na 2014. godinu kada je iznosio 45% BDP-a.

Sa druge strane, konsolidovani podaci za sektor opšte vlade Bosne i Hercegovine (godišnji izvještaj o operacijama sektora opšte vlade CBBiH), za 2018. godinu, pokazuju da je ostvaren budžetski suficit od 2,3% BDP-a, a podaci za prvo polugodište 2019. godine (kvartalni izvještaj o operacijama sektora centralne vlade CBBiH), koji se odnose na konsolidovanu centralnu vladu Bosne i Hercegovine, takođe ukazuju na budžetski suficit od 3,7% procijenjenog BDP-a. Nastavak sprovođenja mjera fiskalne konsolidacije i odgovornije javne potrošnje, radi postizanja i očuvanja makroekonomske stabilnosti i fiskalne održivosti rezultat je dao u pogledu duga i deficita, ali ne i u promjeni strukture rashoda. Najveći dio rashoda konsolidovane opšte vlade Bosne i Hercegovine ali i pojedinačnih nivoa vlasti se i dalje odnosi na plate i naknade zaposlenih, rashoda za korišćenje roba i usluga, kao i doznaka na ime socijalne zaštite (socijalni transferi). Prilikom realizacije budžeta, prioritet predstavlja otplata duga, a tekuća potrošnja se usklađuje sa ostvarenjem prihoda budžeta. Na taj način vrši se kontrola javne potrošnje kroz ograničenje tekućih rashoda (rashoda za korišćenje robe i usluga, grantova, subvencija i transfera). Što se tiče reformi koje se odnose na unapređenje poslovnog okruženja i povećanje konkurentnosti, reformski procesi su započeti i u narednom periodu se nastavljaju.

Sa ciljem stvaranja povoljne poreske politike i daljeg očuvanja socijalne i fiskalne stabilnosti, kao i provođenja reformi u cilju rasterećenja rada i povećanja privredne aktivnosti, Republika Srpska je u proteklom periodu radila na izmjenama pravnog okvira u oblasti oporezivanja. Po pitanju oporezivanja dobiti pravnih lica, izmjenom Zakona o porezu na dobit oporezivanje dobiti pravnih lica u velikoj mjeri je unaprijeđeno u odnosu na raniji period. Jedna od stimulativnih mjera novog zakona jeste i umanjeње poreske osnovice poreza na dobit u iznosu od 30% privrednom subjektu koji investira i čija investicija bude veća od 50% njegove poreske osnovice u toku poreske godine. Primjena novog zakona je dala pozitivne rezultate u oporezivanju dobiti, ali u 2019. godini je donesen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o porezu na dobit kojim je izvršeno proširenje olakšice za investicije u proizvodnju (umanjeње poreske osnovice za ukupnu investiciju u opremu ili objekte). Takođe, u 2018. godini donesen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o porezu na dohodak na osnovu kojeg je u određenom dijelu smanjeno poresko opterećenje rada povećanjem ličnog odbitka na godišnjem nivou i na taj način su povećane plate svim radnicima. Ovo je zahtjevalo i izmjenu Zakona o radu i svih zakona o platama u javnom sektoru. Zakonom o doprinosima koji je na snazi od 2018. godine, izvršeno je smanjenje stope doprinosa za osiguranje od nezaposlenosti uz istovremeno povećanje stope za dječiju zaštitu u istom iznosu, radi finansiranja dodatnog prava iz oblasti dječije zaštite na materinski dodatak za sve nezaposlene majke u iznosu od 405 KM mjesečno. Takođe, ovim zakonom je izmjenjena i osnovica doprinosa za lica koja koriste porodijsko odstupstvo. Ovom izmjenom, zbirna stopa doprinosa je ostala nepromjenjena. U narednom periodu, planirana je i njena izmjena a u cilju smanjenja ukupnog poreskog opterećenja. Tu je još i novi Zakon o fiskalnim kasama Republike Srpske (izmjene i dopune postojećeg) kojim se povećavaju novčane kazne za prekršaje, a u cilju suzbijanja sive ekonomije. U narednom periodu planirana je i izmjena u segmentu tržišta rada koja bi u značajnoj mjeri doprinijela razvoju privatnog sektora, a time i konkurentnosti istog. Jedna od

konkretnih mjera iz ove oblasti jeste nastavak pružanja raznih podsticaja zapošljavanja u privatnom sektoru (poslodavci na kraju godine ostvaruju povrat uplaćenih doprinosa i poreza na dohodak za uvećan broj radnika uz obavezu da će zadržati navedeni broj radnika dvije godine od dana stupanja radnika na rad. I dalje će da se radi na smanjenju tekućih rashoda kroz uspostavljanje registra zaposlenih kod korisnika budžetskih sredstava, te kroz izmjenu organizacije javne uprave i povećanje efikasnosti njenog rada.

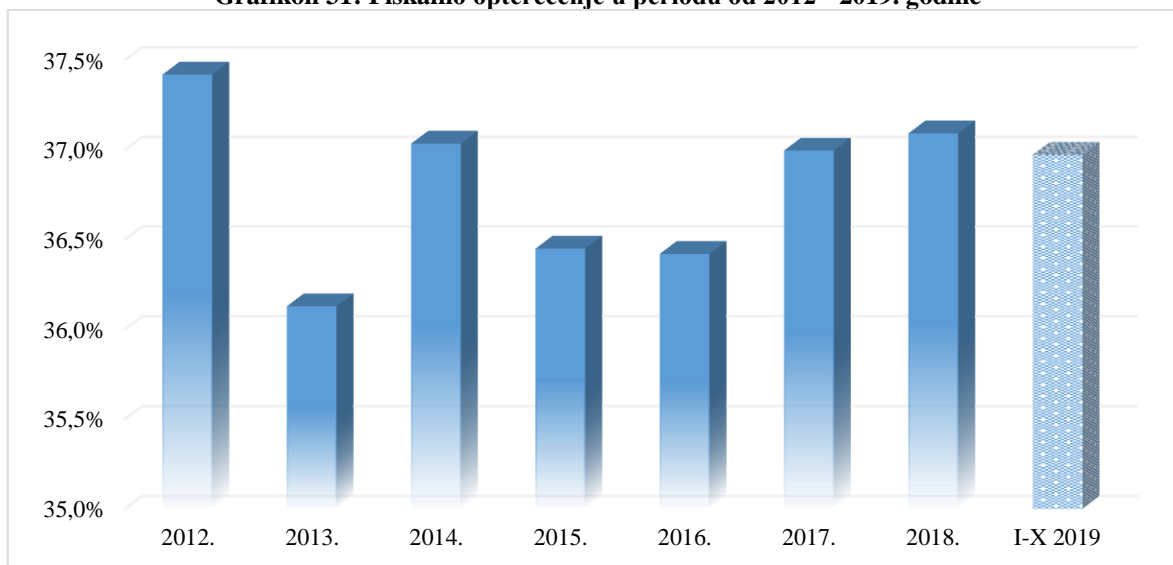
Tokom istog perioda, fiskalna politika Federacije Bosne i Hercegovine bila je usmjerena na fiskalnu konsolidaciju s ciljem smanjenja budžetskog deficita i smanjenja nivoa javnog duga, kao i restrukturiranje poreznog sistema i opterećenja rada. Dalje, sprovođenju mjera na suzbijanju sive ekonomije, stvaranju stabilnijeg poslovnog okruženja, atraktivnog za priliv investicija, a u cilju poboljšanja dugoročnog ekonomskog rasta, ali i povećanja fiskalnog prostora. U oblasti politika direktnog oporezivanja fokus je stavljen na izmjene oporezivanja dohotka i obračuna obaveznih doprinosa, sa težnjom da se smanji ukupno poresko opterećenje rada. Predloženi zakonski propisi, smanjuju zbirne stope doprinosa sa 41,5% na 32,5%, uz proširenje porezne osnovice (propisuju se iste stope doprinosa za penziono i zdravstveno osiguranje, bez obzira na vrstu ugovora zaposlenog), čime bi se smanjilo i trenutno opterećenje rada. Uz to bi se uvela i diferencirana stopa poreza na dohodak, kojom bi se „porezni teret“ prebacio na fizička lica sa većim primanjima. Uz iste stope doprinosa i smanjenje poreskog opterećenja poslodavci bi mogli biti motivisani, što bi dovelo do povećavanja zaposlenosti. Sredinom 2018. godine, Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je usvojila Prijedlog Zakona o porezu na dohodak i Prijedlog Zakona o doprinosima, i iste uputila u parlamentarnu proceduru. Do dana pisanja ovog izvještaja navedeni zakoni nisu usvojeni, a čije usvajanje se planira u narednom periodu. Na ovaj način će se rasteretiti privredni subjekti, što bi dovelo do povećanja investicija, a u konačnici i do bržeg ekonomskog rasta. Zbog uređenja Federacije Bosne i Hercegovine, niži nivoi vlasti, samostalni su u uvođenju različitih naknada i taksi, koje nisu usklađene na teritoriji cijele Federacije Bosne i Hercegovine. Uz navedeno, stalno prisutno uvođenje novih obaveza destimulativno djeluje na poslovno okruženje, potencijalne i postojeće investitore. U toku su konsultacije sa nižim nivoima vlasti oko uspostavljanja harmonizovanog pravnog okvira za uvođenje, naplatu i ukidanje naknada i taksi, odnosno donošenje sveobuhvatnog propisa u ovoj oblasti na nivou Federacije Bosne i Hercegovine. Jedinostveni Registar taksi i naknada u Federaciji Bosne i Hercegovine, sa jasnim, objedinjenim informacijama pružio bi potrebne informacije potencijalnim investitorima. Takođe, pred kraj 2019. godine Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je utvrdila i u hitnu parlamentarnu proceduru uputila Prijedlog zakona o visini stope zatezne kamate. Novim zakonom stopa zatezne kamate bi bila smanjena sa 12% na 10% godišnje, a propisano je da iznos obračunate zatezne kamate ne može biti veći od glavnog duga. Ove odredbe imaju za cilj brže i lakše izmirenje glavnog duga, prije svega za one privredne subjekte koji imaju problem s likvidnošću, a kojima je na ovaj način olakšana plaćanje dospjelih obaveza. U cilju suzbijanja sive ekonomije, u 2018. godini, su provedene određene aktivnosti radi unapređenja sistema fiskalizacije. Nakon što je Parlament Federacije Bosne i Hercegovine prihvatio Nacrt Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o fiskalnim sistemima, ostalo je da Federalno ministarstvo finansija izradi Prijedlog zakona. U oblasti oporezivanja imovine, koja je takođe u nadležnosti nižih nivoa vlasti i trenutno postoji preko 20 zakona koji uređuju ovu oblast, planirano je da se uradi zakon koji bi bio jedinstven za cijelu teritoriju Federacije. U skladu sa odredbama novog Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju iz 2018. godine, od januara 2020. godine očekuje se prelazak finansijskog poslovanja Zavoda za penzijsko i invalidsko osiguranje u okvir jedinstvenog računa trezora Federacije Bosne i Hercegovine.

Reformski procesi zahtjevaju duge vremenske periode, što je rezultiralo da obje entitetske vlade usvoje dokument Zajedničke socio-ekonomske reforme za period 2019-2022. godina. U sprovođenju reformskih mjera učestvovali su svi nivoi vlasti u Bosni i Hercegovini. Ključne reformske oblasti su: održiv i ubrzan ekonomski rast, reforma javnih preduzeća, reforma zdravstvenog sektora, reforma obrazovnog sistema i tržišta rada, te digitalna transformacija. Iz domena javnih finansija (poreske politike) oba entiteta su se obavezala da će preduzeti odlučne korake u pravcu smanjenja poreznog opterećenja rada, kako bi potpomogli konkurentnost i omogućili dodatno povećanje plata. U slučaju Federacije Bosne i Hercegovine, smanjiće se ukupna stopa doprinosa i redovno će ažurirati svoj registar taksi i naknada, koji bi rezultirao smanjenju istih, dok će Republika Srpska smanjiti fiskalno, ekonomski i socijalno neopravdana parafiskalna davanja. Uskladiće se zakoni o porezu na dobit među entitetima, kako bi se dodatno podstakle investicije u proizvodnju roba i usluga. Pored toga, entiteti će nastaviti sa usklađivanjem svojih poreznih zakonodavstava, uključujući stope oporezivanja dividende.

Dodatno opterećenje iz javnog sektora na privatni sektor čine i zdravstveni sistem, penzioni sistem i javna preduzeća, koji zahtjevaju određene reforme. U sektoru zdravstva već odavno je prisutan problem sa finansiranjem, jer zdravstveni sektor kontinuirano stvara novi dug, uz već akumulirani dug iz prethodnih godina. Što se tiče javnih preduzeća postoje ona od strateškog značaja za rast i razvoj ekonomije, kojima je neophodna budžetska podrška vlade, ali postoje i ona koja prave dodatni pritisak na budžet i gdje su reforme neophodne.

Nivo fiskalnog opterećenja Bosne i Hercegovine, je tokom 2018. godine porastao za 0,1 p.p. u odnosu na 2017. godinu. Mjere koje su pojedini nivoi vlasti započeli, nisu dale rezultat, što se moglo i očekivati jer ipak je ovo početna godina njihove primjene. Na osnovu raspoloživih podataka o direktnim i indirektnim porezima i doprinosima, za deset mjeseci 2019. godine, koji čine oko 90% ukupnih javnih prihoda, može se zaključiti da će fiskalno opterećenje Bosne i Hercegovine u najboljem slučaju ostati na nivou prethodne godine. Kako se kretalo fiskalno opterećenje Bosne i Hercegovine, po godinama, može se vidjeti iz grafikona ispod.

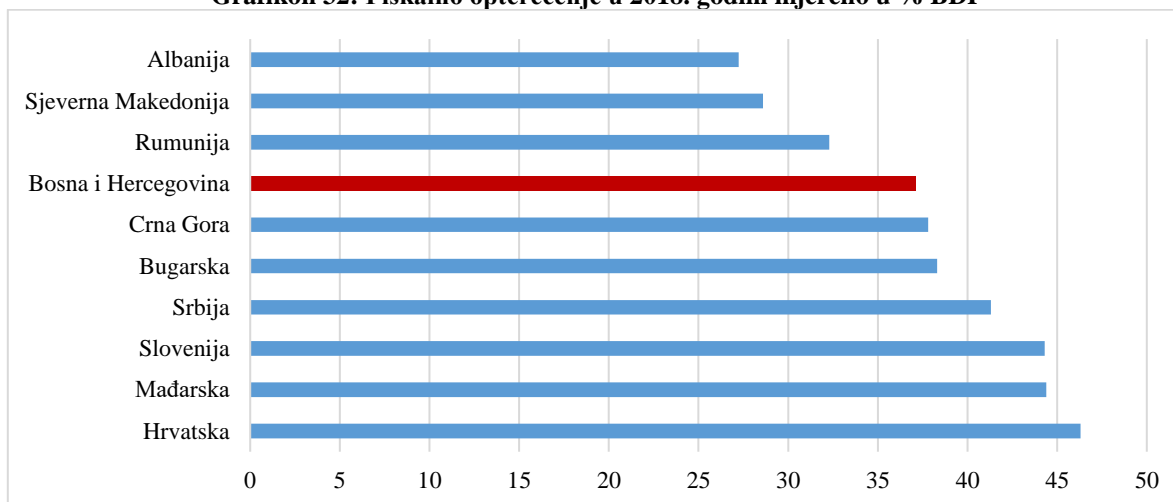
Grafikon 31: Fiskalno opterećenje u periodu od 2012 - 2019. godine

Izvor: DEP, CBBiH, UIO BiH, BHAS, entitetske poreske uprave

I dalje u pogledu pojedinačnih poreskih stopa, Bosna i Hercegovina ima relativno nisko poresko opterećenje u odnosu na zemlje iz regiona, zbog nižih stopa poreza. Ali, ako se posmatraju ukupni porezi i doprinosi, Bosna i Hercegovina ima sličnu visinu poreznog opterećenja mjerenu odnosom prema BDP-a sa upoređenim zemljama. Indikator odnosa između ukupnih poreza i BDP-a daje bolju sliku o fiskalnom opterećenju u privredi i odgovara ukupnom fiskalnom opterećenju zemlje. U poređenju sa prošlim izvještajem uočava se da je Bosna i Hercegovina, iako je zadržala isti nivo poreskog opterećenja, ipak napravila određeni pozitivan pomak, u odnosu na države iz okruženja.

Grafikon 32: Fiskalno opterećenje u 2018. godini mjereno u % BDP

Izvor: Eurostat, ministarstva finansija prikazanih zemalja

Ako se posmatra fiskalno opterećenje prema vrstama poreza, Bosna i Hercegovine je najviše opterećena indirektnim porezima (22,3% BDP-a) na kraju 2018. godine. Dalje, slijede opterećenje socijalnim doprinosima sa 14,6% BDP-a za 2018. godinu.

Bosna i Hercegovina i dalje ima preveliki broj složenih i skupih administrativnih procedura prilikom registracije preduzeća, koje takođe negativno utiču na poslovno okruženje, te stvaraju prepreke za ulazak i izlazak na tržište ali i ekonomski rast. Prema posljednjem izvještaju Svjetske banke (Doing Business) za 2018. godinu prema lakoći plaćanja poreza Bosna i Hercegovina je rangirana na 139. mjestu (od 190 ekonomija). U poređenju sa prethodnim izvještajem, u vezi sa lakoćom plaćanja poreza, Bosna i Hercegovina je nazadovala za 2 mjesta. Dodjeljeni rang od strane Svjetske banke u poređenju sa ekonomijama iz okruženja i regionalnim prosjekom pruža korisne informacije u procjeni poreskog opterećenja u Bosni i Hercegovini. Ovo takođe ukazuje i na to da je sistem plaćanja i povrata poreza u Bosni i Hercegovini administrativno komplikovan. Preduzeća u prosjeku izvrše 33 plaćanja poreza tokom godine, potroše 411 sati na podnošenje naloga za plaćanje, pripremu i plaćanje poreza, a plate porez na teret poslodavca u iznosu od 23,7% od ostvarene dobiti. Ovi pokazatelji u poređenju sa izvještajem iz prethodne godine numerički su ostali isti, ali pogoršanje pozicije govori da su druge zemlje sa kojima je poređena Bosna i Hercegovina, napravile određeni napredak. Ovo ukazuje da smo daleko iza zemalja iz okruženja, koje su ubrzale i olakšale plaćanje poreza i pojednostavile proceduru plaćanja kroz uvođenje elektronskog plaćanja. Ovo je takođe otežavajuća okolnost za privlačenje novih investicija, čije bi djelovanje na području Bosne i Hercegovine značajno doprinijelo porastu zaposlenosti, kao i rastu ekonomske aktivnosti. U 2018. godini korak ka poboljšanju usluga, a samim tim i poslovanja, i skraćivanja

vremena uradile su i entitete poreske uprave putem unapređenja svojih sistema (elektronska prijava obaveza poreskih obveznika), a takođe i Uprava za indirektno oporezivanje koja je uvela elektronsko podnošenje PDV i akciznih prijavi za poreske obveznike. Republika Srpska u ovom domenu još jednu reformu privodi kraju, a to je da je usvojen set zakona koji se odnose na privredna društva, zanatsko-preduzetničku djelatnost i registraciju poslovnih subjekata. Takođe, početkom decembra 2018. godine, usvajanje Nacrta zakona o poreskom postupku, Poreska uprava Republike Srpske postaje Certifikaciono tijelo za izdavanje nekvalifikovanih elektronskih potpisa.

DODATAK

INDEX POSLOVNOG POVJERENJA I POVJERENJA POTROŠAČA U BOSNI I HERCEGOVINI

**(U SKLADU SA METODOLOGIJOM HARMONIZIRANOG PROGRAMA
EVROPSKE UNIJE ZA ANKETE BIZNISA I POTROŠAČA)**

Period posmatranja: juli 2018 – septembar 2019

UVOD

Ankete poslovnog povjerenja i povjerenja potrošača pružaju bitne informacije za praćenje ekonomije (privrede), kratkoročna predviđanja i ekonomska istraživanja. Osim toga, ove ankete se u velikoj mjeri koriste za otkrivanje prekretnica u ekonomskom ciklusu. Ove ankete su ključne za upotpunjavanje službenih statistika, koje su često dostupne tek nakon određenog perioda, posebno u Bosni i Hercegovini. Anketni podaci su posebno korisni za praćenje ekonomskog razvoja i usporedbu Bosne i Hercegovine sa EU. Visoka učestalost, pravovremenost i kontinuirano praćenje su neke od glavnih karakteristika ovih istraživanja.

Bosna i Hercegovina do sada nije sistematski koristila neke od ovih anketa. Imajući u vidu da se Bosna i Hercegovina zalaže za to da se jednog dana i sama pridruži EU, vrlo je prirodno da se u Bosni i Hercegovini implementiraju isti standardi koji se primjenjuju u EU po pitanju ovakvih anketa. Jedan od tih standarda je **HARMONIZIRANI ZAJEDNIČKI PROGRAM EVROPSKE UNIJE ZA ANKETE BIZNISA I POTROŠAČA**.

Ovim Harmoniziranim programom anketa upravlja Direkcija za opšta ekonomska i finansijska pitanja (DG ECFIN). Ovaj program je pokrenut 1961. godine. Polje djelovanja ovog programa se znatno proširilo u smislu obuhvaćenih zemalja i sektora. Podaci koje DG ECFIN objavljuje svaki mjesec, proizilaze iz anketa provedenih od strane raznih institute, agencija i organizacija u državama članicama i državama kandidatima. S tim podacima, DG ECFIN gradi kompozitne indikatore putem kojih se prate ciklična kretanja u određenom sektoru ili u privredi kao cjelini. Anketne rezultate DG ECFIN onda koristi za ekonomsku analizu, praćenje i kratkoročna predviđanja. Pored Evropske komisije, Evropske centralne banke, istraživački instituti i finansijske institucije često koriste podatke anketa EU-a za kvalitativne i kvantitativne analize.

Imajući u vidu sve navedene koristi od ove studije, Direkcija za ekonomsko planiranje pri Vijeću ministara Bosne i Hercegovine je uz podršku GIZ-a (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH) u ime Njemačke vlade, i u saradnji sa profesionalnom agencijom Prism Research & Consulting 2015 godine pokrenula dvogodišnji projekat kontinuiranog istraživanja poslovnog povjerenja u Bosni i Hercegovini, a u skladu sa harmoniziranim programom Evropske unije za ovu vrstu istraživanja. U okviru ovog istraživanja je sprovedeno ukupno 8 kvartalnih valova istraživanja u periodu juli 2015 – juni 2017 godine.

Prepoznajući značaj ovakvog istraživanja u Bosni i Hercegovini, a i potrebe Direkcije za ekonomsko planiranje, Delegacija Evropske Komisije u Bosni i Hercegovini je odlučila finansijski podržati nastavak ovog istraživanja u period juli 2018 – septembar 2020 godinu, kroz finansiranje 8 kvartalnih valova istraživanja u navedenom periodu, a sve u skladu sa istom metodologijom **HARMONIZIRANOG ZAJEDNIČKOG PROGRAMA EVROPSKE UNIJE ZA ANKETE BIZNISA I POTROŠAČA**.

U ovom izvještaju za navedeno istraživanje predstavljamo rezultate anketa iz tri vala istraživanja za period juli 2018 – septembar 2019 godine.

OPIS METODOLOGIJE

U okviru ovog istraživanja je planirano da se ukupno spovede 8 kvartalnih valova istraživanja u periodu juli 2018 – septembar 2020 godine.

U svakom od 8 valova istraživanja se sprovodi anketa na reprezentativnom uzorku od 1000 domaćinstava, odnosno potrošača širom Bosne i Hercegovine uz korištenje CATI telefonske ankete kao metode prikupljanja podataka. U okviru te ankete se koristi isti upitnik koji se koristi u istom istraživanju koje se sprovodi u svih zemljama EU, kao i zemljama koje imaju kandidatski status (Srbija, Crna Gora, Makedonija i Turska).

Osim ankete domaćinstava, odnosno potrošača, u svakom od 8 valova se sprovode i ankete biznisa, odnosno firmi na reprezentativnom uzorku od po 300 firmi iz sektora industrijske proizvodnje, građevinarstva, trgovine i usluga – ukupno 1200 firmi u svakom valu istraživanja. Kao metoda prikupljanja podataka se koriste samo-administrirajući intervjui, telefonska anketa, online anketa, anketa putem e-maila, face-to-face intervjui. I u okviru ove ankete se koristi isti upitnik koji se koristi u istom istraživanju koje se sprovodi u svih zemljama EU, kao i zemljama koje imaju kandidatski status.

Budući da se u Bosni i Hercegovini koristi ista metodologija koja se koristi u svim zemljama EU i zemljama koje imaju kandidatski status, moguće je po prvi put porediti rezultate dobijene u Bosni i Hercegovini sa svim drugim zemljama u okruženju i EU.

Zbog toga vjerujemo da ovi podaci mogu baciti dodatno svjetlo na situaciju u ekonomiji Bosne i Hercegovine, pogotovo u smislu poređenja trendova u Bosni i Hercegovini sa trendovima u zemljama okruženja i EU.

U nastavku prikazujemo neke rezultate za 5 ključnih indeksa – indeks povjerenja potrošača, indeks poslovnog povjerenja industrije, građevinarstva, trgovine, usluga, te sveobuhvatni indeks ekonomskog sentimenta (ESI) koji kombinira svih 5 indeksa u jedan indeks. Rezultati su prikazani za do sada kompletirana tri vala istraživanja sprovedena u periodu juli 2018 – septembar 2019 godine.

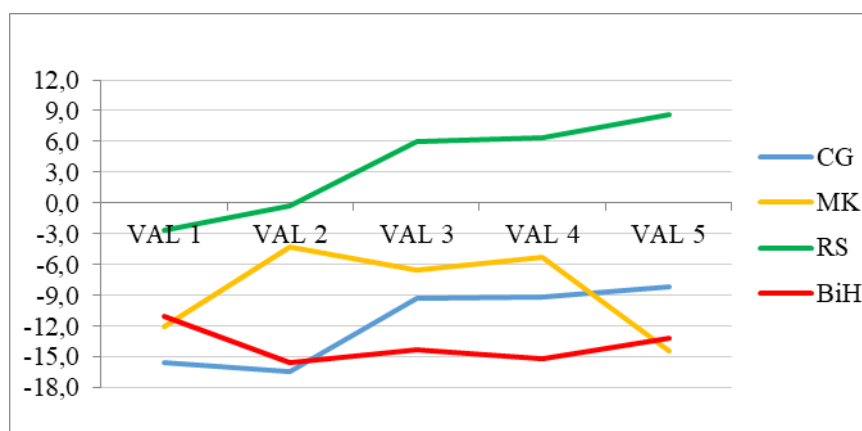
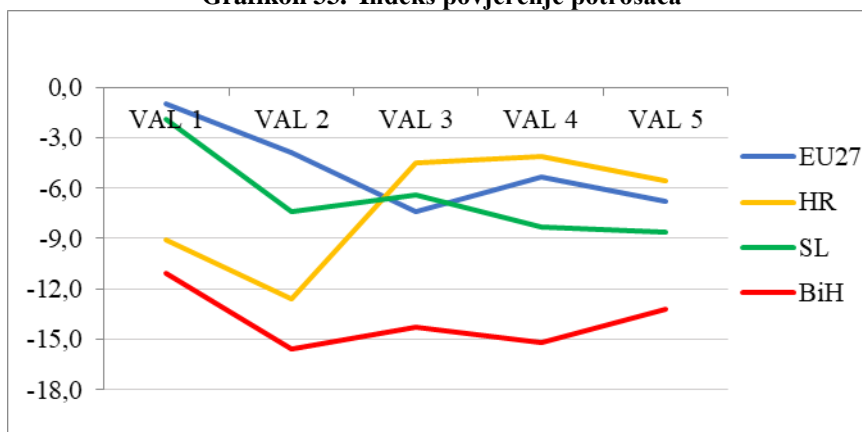
Svaki od 5 indeksa je izračunat tako da odlikava opću percepciju i očekivanja potrošača (građana) te vlasnika ili ključnih rukovodilaca firmi po pitanju ekonomskih aktivnosti. Svaki pojedinačni indeks je izračunat kao aritmetička sredina bilansi odgovora na pojedinačna pitanja unutar svakog od sektora (npr. “Kako s se kretala Vaša proizvodnja u protekla tri mjeseca. Da li se povećala, smanjila, ostala ista?”, gdje bilansi predstavljaju odnos između pozitivnih i negativnih odgovora).

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Anketa potrošača

Na osnovu sprovedene analize izračunali smo rezultate za petu anketa potrošača u Bosni i Hercegovini, sprovedenu u periodu juli – septembar 2019 godine. Za isti period smo uzeli iste podatke za sve zemlje EU, zatim pojedinačno za Sloveniju i Hrvatsku, kao i za sve zemlje iz regiona, koje imaju status kandidata. Na Grafikonu ispod su prikazani rezultati.

Grafikon 33: Indeks povjerenje potrošača

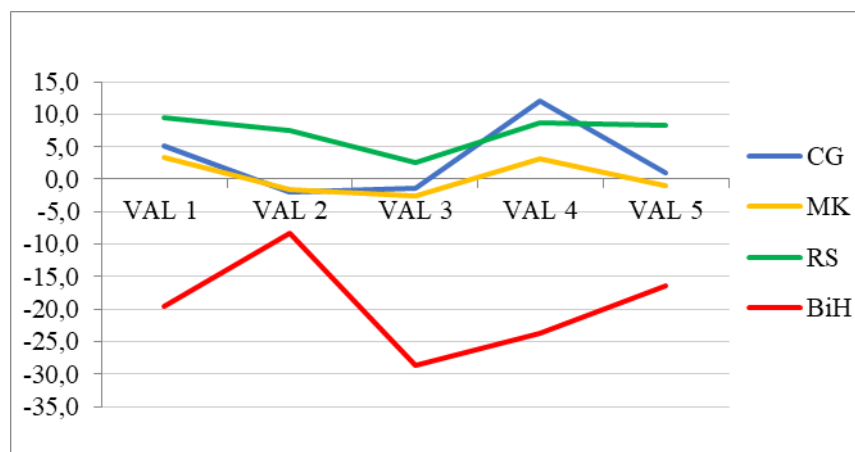
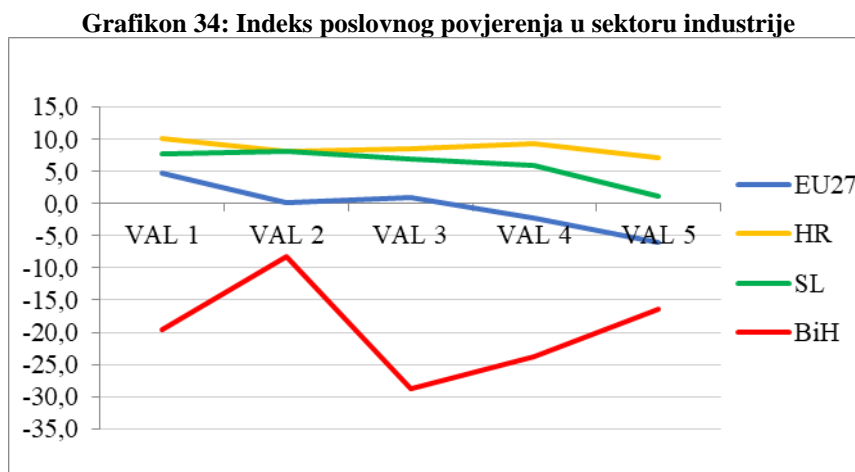
Iz navedenih grafika se vidi da je indeks povjerenja potrošača u Bosni i Hercegovini u odnosu na posljednji, četvrti val mjerenja iz perioda mart - juni 2019 godine blago porastao, ali se još uvijek nalazi u negativnoj zoni. U istom periodu se vidi trend daljnjeg pada ovog indeksa u EU27. I u ovom zadnjem mjerenju je taj indeks najmanji u poređenju sa Slovenijom i Hrvatskom, odnosno zemljama EU27. U poređenju sa zemljama iz okruženja, zemljama koje imaju kandidatski status, situacija je slična u smislu da je vrijednost indeksa u Bosni i Hercegovini među najnižim. U smislu trenda, primjeti se rast u Republici Srbiji i Crnoj Gori, te oštar pad u Makedoniji. Ovako relativno niskom rezultatu Bosne i Hercegovine čini se najviše doprinose negativne ocjene vezano za očekivanjima o broju zaposlenih u narednih 12 mjeseci, te očekivanja vezano za uštede u narednih 12 mjeseci.

Ankete biznisa

Kada su u pitanju biznis ankete, izračunati su indeksi povjerenje za četiri sektora ekonomije: industrija, građevinarstvo, maloprodaja i usluge, za anketu sprovedenu u periodu juli – septembar 2019 godine (peta anketa u periodu juli 2018 – septembar 2019 godine).

Indeks poslovnog povjerenja u sektoru industrije

Na Grafikonu ispod su prikazani rezultati za Indeks poslovnog povjerenja u sektoru industrije.

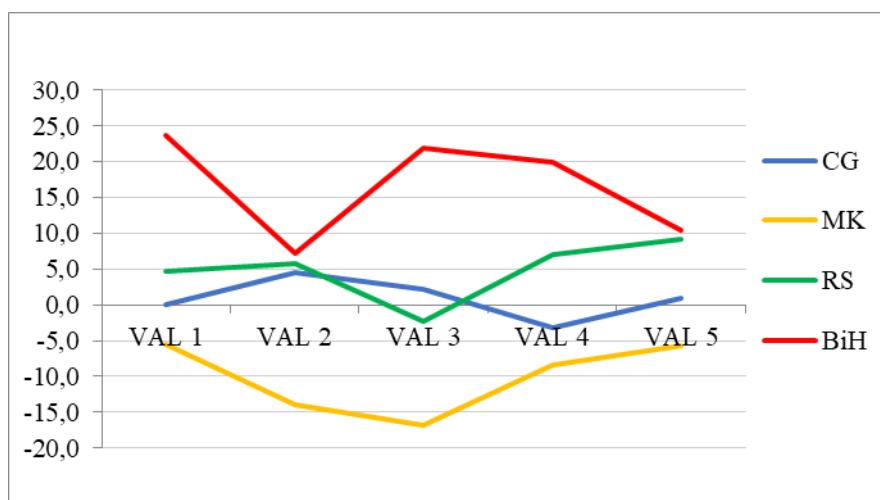
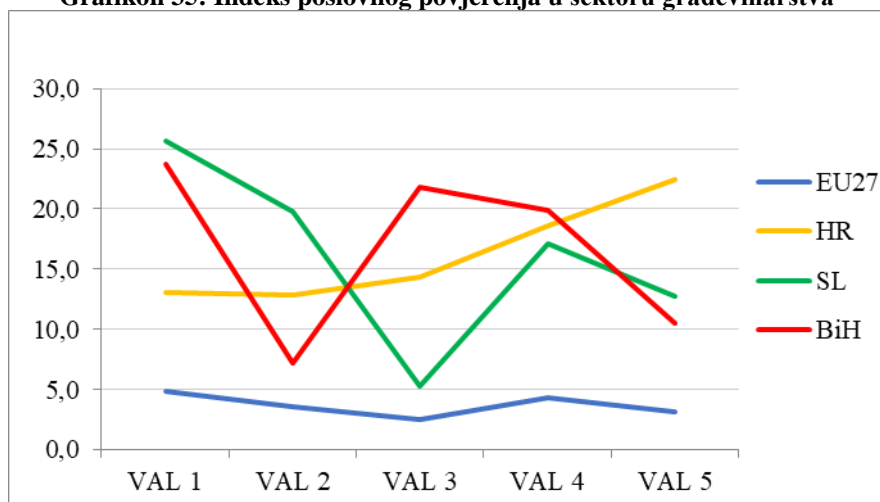

Iz grafikona iznad se vidi da je indeks poslovnog povjerenje u sektoru industrije u Bosni i Hercegovini najniži u poređenju sa zemljama iz regiona i EU27. Vrijednost tog indeksa je u svim zemljama blago pozitivna, osim u Bosni i Hercegovini gdje je negativna i najnovijeg trenda u EU27 gdje je se bilježi negativan trend. Ono što donekle raduje je što se vrijednost tog indeksa u posmatranom periodu podigla u Bosni i Hercegovini, i to značajno u odnosu na posmatrane zemlje. Negativnoj vrijednosti ovog indeksa najviše doprinose negativna očekivanja vezano za obim proizvodnje u naredna tri mjeseca, te trenutni broj zaliha gotovih proizvoda.

Indeks poslovnog povjerenja u sektoru građevinarstva

Na Grafikonu ispod su prikazani rezultati za Indeks poslovnog povjerenja u sektoru građevinarstva.

Grafikon 35: Indeks poslovnog povjerenja u sektoru građevinarstva

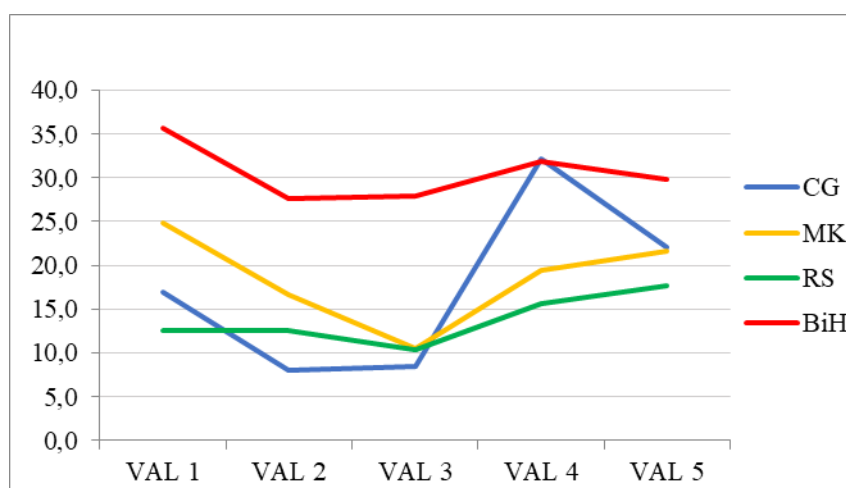
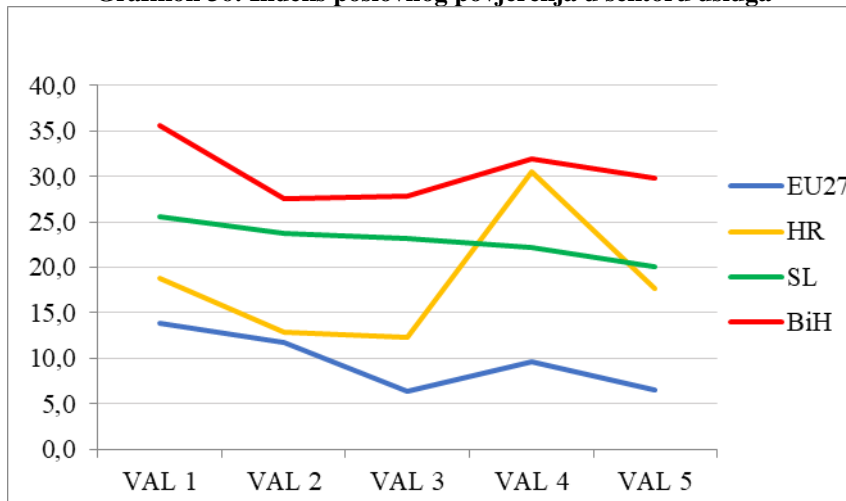

Iz grafikona iznad se vidi da je indeks poslovnog povjerenja u sektoru građevinarstva u Bosni i Hercegovini doživio vrlo značajan pad, doduše u pozitivnoj zoni. Trenutno je veći samo u odnosu na prosjek na nivou zemalja EU27. Specifično za taj indeks je da u svim zemljama pozitivan, osim u Makedoniji. U poređenju sa zemljama u regionu, indeks u Bosni i Hercegovini ima najveću vrijednost. Tome najviše doprinose pozitivna očekivanja vezano za aktivnosti u narednom periodu od tri mjeseca (početak građevinske sezone), što se može i razumjeti s obzitom na sezonu koja je u toku.

Indeks poslovnog povjerenja u sektoru usluga

Na Grafikonu ispod su prikazani rezultati za Indeks poslovnog povjerenja u sektoru usluga.

Grafikon 36: Indeks poslovnog povjerenja u sektoru usluga

Iz navedenih grafikona se jasno vidi sa su svi indeksi, u svim zemljama u EU u navedenom periodu pozitivni. U tom smislu se Bosna i Hercegovina ističe sa najpozitivnijim indeksima u odnosu na sve posmatrane zemlje. Međutim, taj indeks je u odnosu na period od prije tri mjeseca otprilike na istom nivou. Toj stabilnoj pozitivnoj vrijednosti indeksa najviše doprinose pozitivna očekivanja vezano za naredna 3 mjeseca.